

הלכות תשובה פרק ה - תמלול

סיכום השיעור

סיכום פון דער שיעור: הלכות תשובה פרק ה'

מבוא — סטרוקטור פון פרקים ה'–י' אין הלכות תשובה

דער רמב"ם'ס ווערטער: נאך פרקים א'–ד' (הלכות תשובה גופא) גייט דער רמב"ם איבער צו „עיקרים הנגדרים עמה“ — יסודות וואס זענען פארבונדן מיט תשובה.

פשוט: הלכות תשובה צעטיילט זיך אין דריי גרופעס: (א) פרקים א'–ד' — הלכות תשובה גופא; (ב) פרקים ה'–ז' — דער עיקר פון „רשות“ (בחירה חפשית); (ג) פרקים ח'–י' — דער עיקר פון שכר ועונש / „הטובה הצפונה לצדיקים“, עולם הנשמות.

חידושים און הסברות:

1. „רשות“ און נישט „בחירה“: דער רמב"ם באנוצט קיינמאל נישט דאס ווארט „בחירה“ — ער זאגט דוקא „רשות“. דאס ווארט „רשות“ מיינט נישט בלויז ערלויבעניש (permission), נאר **ממשלה, הערשאפט, בעל-הבית'שיקייט** — דער מענטש איז דער אייגענער בעל הבית איבער זיינע מעשים.

2. **לאגישער צוזאמנהאנג צווישן די גרופעס:** דער סוף פון פרק ד' (אז אפילו ווען תשובה איז שווער, קען מען נאך אלץ תשובה טון) פירט נאטירלעך אריין אין פרק ה' — ווייל תשובה איז נאר שייך אויב דער מענטש האט רשות. און שכר ועונש איז נאר שייך אויב דער מענטש אליין איז דער וואס זינדגט. פרק ז' מאכט די קאנעקשאן עקספליציט: „הואיל ורשות כל אדם נתונה לו, ישתדל אדם לעשות תשובה.“

3. **סטרוקטור פון פרק ה' אליין:** דער פרק צעטיילט זיך אין דריי חלקים: (א) דער עיקר פאקט אז א מענטש האט רשות (הלכה א'–ב'); (ב) קעגן דער „דעה רעה“ פון „טיפשים“ וואס זאגן אנדערש (הלכה ב'–ד'); (ג) צוויי קשיות — (1) אויב דער מענטש פירט זיך אליין, וואס איז דער ענין פון הנהגת ה' (2) דער אייבערשטער ווייסט דאך אלעס (ידיעה), ווי שטימט דאס מיט רשות? (הלכה ה'). עס ווערט באטאנט אז די צווייטע קשיא איז א קשיא אויף ידיעה, נישט אויף רשות/בחירה.

הלכה א' — „רשות כל אדם נתונה לו“

דער רמב"ם'ס ווערטער: „רשות כל אדם נתונה לו. אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק — הרשות בידו. ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע — הרשות בידו. הוא שהכתוב אומר: הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע. כלומר, המין הזה של אדם היה אחד בעולם, ואין לו מין שני דומה לו בזה הענין, שיהא הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע ועושה כל מה שהוא חפץ, ואין לו מי שיעכב על ידו מלעשות הטוב או הרע.“

פשוט: יעדער מענטש האט די רשות (הערשאפט) איבער זיינע מעשים. ער וויל זיין א צדיק — קען ער. ער וויל זיין א רשע — קען ער אויך. דער מין האדם איז איינציג אין דער וועלט — קיין אנדער באשעפעניש קען פון זיך אליין, מיט זיין אייגענע דעת און מחשבה, וויסן טוב ורע און טון וואס ער וויל, און קיינער קען אים נישט מעכב זיין.

חידושים און הסברות:

1. „להטות עצמו“ — א פראצעס, נישט איין מעשה: דער רמב"ם זאגט נישט אז א מענטש „טוט וואס ער וויל“ סתם. ער זאגט „להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק“ — מ'ווערט נישט א צדיק מיט איין מעשה. „להטות עצמו“ קען דויערן זייער לאנג, עס איז א תהליך, א לאנגער וועג פון זיך יעדן

טאג אביסל מער מטה זיין אין דער ריכטיגער דירעקציע, דורך הלכות דעות, הלכות תשובה, א.א.וו.

2. **חילוק צווישן „רצון“ און „רשות“:** דער רמב"ם זאגט נישט „האדם עושה מה שירצה.“ ער זאגט: „אם רצה... הרשות בידו.“ רצון איז איין זאך, רשות איז אן אנדערע. אויב דער מענטש וויל — האט ער די **ממשלה/כח** עס דורכצופירן. קיינער קען אים נישט אפהאלטן. אבער דער רמב"ם רעדט נישט וועגן דעם רצון גופא — ער רעדט וועגן דעם אז ווען דער רצון איז דא, איז דער וועג אפן. א מענטש קען זיין קאנפליקטעד — ער וויל און ער וויל נישט — אבער אויב ער וויל טאקע און פירט עס אויס, קען ער אנקומען.

3. „האדם“ מיט ה' הידיעה — דער מין, נישט אדם הראשון: דער רמב"ם טייטשט „האדם“ נישט אלס אדם הראשון דער ספעציפישער מענטש, נאר אלס דער מין האדם — דער סארט באשעפעניש וואס הייסט מענטש. דער כלל איז (ווי דער אבן עזרא באמערקט): א שם פרטי (אייגן-נאמען) קען נישט באקומען קיין ה' הידיעה — מ'זאגט נישט „היצחק“ אדער „היואל.“ ה' הידיעה קומט נאר אויף א שם כולל, א מין זאך. דעריבער מיינט „האדם“ — דער מענטש אלס מין.

4. **„כאחד ממנו“** — נישט ווי די מלאכים, נאר איינציג אין דער וועלט: דער רמב"ם טייטשט נישט „כאחד ממנו“ ווי „איינער פון אונז“ (ד.ה. פון די מלאכים). ער טייטשט עס אז דער מענטש איז דער איינציגסטער פון זיין מין — „אחד בעולם“, איינציג צווישן אלע מיני בעלי חיים אין דער תחתונער וועלט (עולם תחת השמים, נישט עולם המלאכים). קיין אנדער באשעפעניש האט נישט די כח פון ועלבסטשטענדיגע דעת טוב ורע. „בעולם“ מיינט נישט אין דער גאנצער בריאה, נאר אין דער עולם התחתון — תחת השמים. אין דער עולם המלאכים איז דאך „כאחד ממנו“ — דארט זענען אויך באשעפענישן מיט דעת. אבער אין דער פיזישער וועלט איז דער מענטש איינציג. [הערה: „דומה למלאכים“ איז נישט דער נושא דא — דער רמב"ם רעדט דא נישט דערפון אז דער מענטש איז דומה למלאכים (וואס איז אפשר דער נושא אין יסודי התורה פרק ד' בנוגע צו די נשמה), נאר פון דעם ספעציפישן פונקט אז דער מענטש איז דער איינציגסטער וואס האט רשות.]

5. **„לדעת טוב ורע“** — מער ווי בלויז וויסן: „יודע“ מיינט נישט בלויז אז ער ווייסט וואס איז גוט און וואס איז שלעכט. דער רמב"ם לייגט אריין: „מעצמו, בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע ועושה כל מה שהוא חפץ.“ דאס הייסט: דער מענטש ווייסט אליינס, פון זיין אייגענע כח, און דעריבער טוט ער וועלכע ער וויל — דאס „דעת“ פירט צום „עושה.“ ער איז נישט איינער וואס ווערט געצוואונגען, נאר איינער וואס ווייסט און קלויבט.

6. **דער אייבערשטער קען כביכול נישט סטאפן דעם מענטש:** דער רמב"ם ברענגט דעם המשך פון פסוק — „פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים“ — אלס באווייז אז אפילו דער אייבערשטער דארף זיך כביכול „פארזיכערן“ פון דעם וואס א מענטש קען טון. אויב דער אייבערשטער וואלט געקענט סטאפן דעם מענטש, וואלט ער נישט געדארפט אים ארויסווארפן פון גן עדן. ביי א בעל חי האט דער אייבערשטער נישט דעם פראבלעם — ער קען מאכן אז דער רצון פון דער בעל חי זאל זיין אנדערש, אדער ער סטאפט אים גלייך. אבער א מענטש איז אנדערש — ער איז דער איינציגסטער וואס דער אייבערשטער קען נישט שולט זיין אויף זיינע מעשים, ווייל דער מענטש איז אליין שולט אויף דעם. דאס איז דער טיפער טייטש פון „רשות נתונה לו.“

7. **דער רמב"ם'ס שיטה מיט פסוקים:** דער רמב"ם האט א חוב צו ברענגען אויף יעדע זאך א פסוק. דער פסוק איז נישט דער מקור פון דער סברא, נאר

דער רמב"ם ברענגט אים אלס אסמכתא.

דער אייבערשטער איז זיך מצטער אויף רוב בני אדם — אלעמאל, מיט יעדן אדם.

8. „מה יתאונו" אלס תשובה אויף גאנץ איכה: דער פסוק „מה יתאונו אדם חי גבר על חטאיו" איז א תשובה אויף דער גאנצער מגילת איכה. ביז יעצט וויינט מען אויף חורבן — קומט דער תירוץ: מיר האבן אליין געזינדיגט. א מענטש זאל נעמען רעספאנסביליטי און וויינען אויף זיינע אייגענע חטאים.

9. „שהרשות עדיין בידינו" — א באזונדערער חידוש: דער רמב"ם זאגט נישט בלויז אז א מענטש האט געהאט רשות, נאר אז „הרשות עדיין בידינו" — די רשות איז נאך אלץ אין אונזערע הענט. דאס איז א חידוש קעגן דעם וואס א מענטש וואלט געקענט מיינען אז נאכ'ן זינדיגן האט ער שוין פארלוירן זיין בחירה און קען נישט מער תשובה טון. ניין — אפילו נאכ'ן זינדיגן האט ער נאך אלץ פולע רשות.

10. „נחפשה דרכינו ונחקורה" — פאר מענטשן וואס מיינען זיי האבן נישט קיין בחירה: דער פסוק „נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה'" רעדט צו מענטשן וואס מיינען אז זיי האבן שוין נישט קיין וועגן, אז זיי קענען נישט מער. דער פסוק זאגט: לאמיר זוכן אונזערע וועגן — ווייל עס איז נאך אלץ דא א וועג.

11. דיוק אין „עד ה'" — די גרויסקייט פון רשות נאכ'ן זינדיגן: „עד ה'" — נישט בלויז „לאמיר תשובה טון א טראפ", נאר ביז צום אייבערשטן אליין. אפילו נאכ'ן זינדיגן האט א מענטש נאך אלץ אזא שטארקע רשות אז ער קען דערגרייכן ביז דעם העכסטן מדרגה. נישט בלויז א ביסל בעסער ווערן, נאר „עד ה'".

הלכה ב' — „אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי האומות ורוב גולמי בני ישראל"

דער רמב"ם'ס ווערטער: „אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי האומות ורוב גולמי בני ישראל, שהקדוש ברוך הוא גוזר על האדם מתחילת בריאתו להיות צדיק או רשע. אין הדבר כן, אלא כל אדם ואדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם, או חכם או סכל, או רחמן או אכזרי, או כילי או שוע, וכן שאר כל הדעות. ואין לו מי שיכפהו ולא גוזר עליו ולא מושכו לאחד משני הדרכים, אלא הוא מעצמו ומדעתו נוטה לאיזו דרך שירצה."

פשט: דער רמב"ם ווארנט קעגן דער פאלשער אמונה אז דער אייבערשטער באשטימט פון אנהייב צו א מענטש זאל זיין צדיק אדער רשע. יעדער מענטש האט דעם פאטענציאל צו ווערן א צדיק ווי משה רבינו אדער א רשע ווי ירבעם, א חכם אדער א סכל, א רחמן אדער אן אכזרי. קיינער צווינגט אים נישט, קיינער איז גוזר אויף אים, קיינער שלעפט אים — ער אליין נוטה צו וועלכע דרך ער וויל.

חידושים און הסברות:

„אל יעבור במחשבתך" — דער לשון פון דער רמב"ם ביי טעותים

1. „אל יעבור במחשבתך" vs „אל תאמר": אלעמאל ווען דער רמב"ם זאגט א פאלשע זאך, זאגט ער נישט „אל תאמר" (זאלסט נישט זאגן), נאר „אל יעבור במחשבתך" (זאלסט נישט דורכלאזן אין דיין מחשבה). דאס איז נישט א לשון פון איסור צו טראכטן, נאר א לשון וואס מיינט אז דאס איז א סארט זאך וואס איז אויסער מחשבה — ווייל אמת קען מען טראכטן, אבער א שקר קען נישט אריינגיין אין מחשבה. דער רמב"ם מיינט אז דאס איז אזוי פאלש אז עס איז ממש אויסער דעם גדר פון מחשבה. (קאנסיסטענט מיט וואס מ'האט געלערנט אין פרק א').

„טפשי האומות ורוב גולמי בני ישראל" — ווער מיינט דער רמב"ם?

2. „טפשי האומות" מיינט די אפיציעלע דאקטריין פון אומות: „טפשי אומות" מיינט לכאורה נישט איינצלנע נארישע מענטשן פון די פעלקער, נאר „אומות הטיפשים" — די אפיציעלע אמונה פון געוויסע רעליגיעס.

הלכה א' (המשך) — „הוא שירמיהו אמר: מפי עליון לא תצא הרעות והטוב"

דער רמב"ם'ס ווערטער: „הוא שירמיהו אמר: מפי עליון לא תצא הרעות והטוב. כלומר, אין הבורא גוזר על האדם לא להיות טוב ולא להיות רע. וכיון שכן הוא... נמצא שהחוטא הוא הפסיד את עצמו. לפיכך ראוי לו לבכות ולקונן על מעשיו אשר עשה לנפשו וגמלה רעה. וזהו שכתוב אחריו: מה יתאונו אדם חי גבר על חטאיו."

פשט: דער רמב"ם ברענגט א צווייטן פסוק (איכה ג:לח) אלס ראיה אז דער אייבערשטער איז נישט גוזר אויף דעם מענטש צו זיין טוב אדער רע. דער חוטא האט זיך אליין פארדארבן, און דעריבער איז פאסיג פאר אים צו וויינען אויף זיינע אייגענע חטאים.

חידושים און הסברות:

1. צוויי פסוקים אויף צוויי פונקטן: דער רמב"ם ברענגט צוויי באזונדערע פסוקים: (א) „הן האדם היה כאחד ממנו" — אויף דעם פאזיטיוון פונקט אז א מענטש האט רשות; (ב) „מפי עליון לא תצא הרעות והטוב" — אויף דעם נעגאטיוון פונקט אז קיינער איז אים נישט גוזר און קיינער מאכט אים נישט קיין שום דרך.

2. „הרעות והטוב" מיינט נישט מקרים — ס'מיינט מעשי בני אדם: דער פסוק „מפי עליון לא תצא הרעות והטוב" מיינט נישט שלעכטע וועטער אדער גוטע מקרים אויף דער בריאה. דער רמב"ם טייטשט אז עס רעדט פון רעות וטובות פון מענטשן — דער אייבערשטער האט נישט אוועקגענומען פון דעם מענטש די רשות און עס געהאלטן פאר זיך, נאר פארקערט, דער אייבערשטער האט געגעבן פאר דעם מענטש די רשות אליין צו ווערן טוב אדער רע.

3. קאנעקשן צו הלכות תשובה פרק א'—ד': דער רמב"ם האט פריער (אין הלכות תשובה) געלערנט אז עקה און וויינען איז א גוטע זאך פאר א בעל תשובה. דא ברענגט ער דעם יסוד דערפאר: ווען ס'וואלט געווען אז דער אייבערשטער האט דעם מענטש געמאכט א חוטא, וואלט ער אפשר געדארפט אננעמען די גזירה באהבה. אבער היות אז ער האט עס אליין געמאכט, איז פאסיג פאר אים צו וויינען און זיך באקלאגן.

4. „ראוי לו" דא מיינט אנדערש ווי „ראוי" שפעטער: דא מיינט „ראוי לו" — ס'איז פאסיג, ס'איז גוט וואס ער זאל טון. שפעטער אין הלכה ב' מיינט „ראוי" — ער האט דעם פאטענציאל/מעגליכקייט.

5. „מה יתאונו אדם חי גבר על חטאיו" — דער רמב"ם'ס טייטש: דער רמב"ם טייטשט דעם פסוק אזוי: „מה יתאונו אדם חי" — אויף וואס קען זיך גאר א מענטש מתאונו זיין? ענטפער: „גבר על חטאיו" — א מענטש קען זיך באקלאגן אויף זיינע חטאים וואס ער האט זיך אליין בוחר געווען שלעכט. „גבר על חטאיו" איז נישט א סיבה פארוואס מ'זאל נישט זיך באקלאגן, נאר פארקערט — דאס איז דער איינציגער ענין אויף וואס א מענטש קען זיך באקלאגן. ווען ס'וואלט געקומען פון דער אייבערשטער, וואס האט א מענטש זיך אליין צו באשולדיגן? אבער יעצט ווען מ'ווייסט אז דער מענטש האט עס אליין געטון, איז דא א מקום פאר התאוונות. רש"י אין איכה שטימט מיט דער רמב"ם'ס טייטש.

6. רש"י'ס צוויי פשט'ן: רש"י האט צוויי פירושים אויף „מה יתאונו אדם חי". דער ערשטער פשט רעדט פון שלעכטע זאכן וואס געשעען צו א מענטש — ער זאל וויסן אז עס קומט פון זיינע אייגענע מעשים. דער צווייטער פשט (דבר אחר) איז דער רמב"ם'ס פשט. דער רמב"ם האט נישט גענומען דעם ערשטן פשט פון רש"י, נאר דעם צווייטן.

7. דער רמב"ם'ס טייטש אויף דעם גמרא מיט מלאכי השרת: דער מאמר חז"ל „יום שאמר הקב"ה הן האדם היה כאחד ממנו — ספדו לפניו מלאכי השרת" ווערט געטייטשט נישט אויף א ספעציפישן טאג (ווי רש"י), נאר אז

קיינער שלעפט דין נישט — דו שלעפט זיך אליינס. ס'איז דא משיכה, אבער ס'איז נישט דא קביעות. דער מענטש קען זיך נישט צווינגען (ס'איז נישט דא כפיה פון דרויסן), אבער משיכה איז דא — און אויך די משיכה קומט פון „מדעתו, נוטה“ — דער נוטה מאכט א משיכה, אז ער דרייט זיך מיט אזעלכע מענטשן, קען ער זיין מושך צו אזעלכע מענטשן.

10. „הוא מעצמו ומדעתו“ — צוויי אספעקטן: „מעצמו“ — פון וואס איז אין אים; „מדעתו“ — פון זיין אייגענע דעת. דער מענטש קען מושך ווערן דורך זיינע חברים, אבער ער האט אויך אויף דעם די בחירה צו וועלן וועלכע חברים ער זאל זיך חבר'ן.

הלכה ב' (המשך) — „ועיקר זה הוא עיקר גדול והוא עמוד התורה והמצוה“

דער רמב"ם'ס ווערטער: „ועיקר זה הוא עיקר גדול והוא עמוד התורה והמצוה, שנאמר ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע... ובחרת בחיים.“

פשוט: דער עיקר פון רשות איז דער פונדאמענט אויף וואס שטייט די גאנצע תורה ומצוות — ווייל אן בחירה חפשית איז נישט שייך קיין ציווי, קיין שחר ועונש, קיין תשובה.

חידושים און הסברות:

1. **צוויי סארט, „עמודים“ ביים רמב"ם:** אין הלכות יסודי התורה פרק א' שרייבט דער רמב"ם „יסוד היסודות ועמוד החכמות“ — דאס איז דער עמוד פון חכמה, פון ידיעת ה'. דא אין הלכות תשובה שרייבט ער „עמוד התורה והמצוה“ — דאס איז אן **אנדערע סארט עמוד**. דער עיקר פון רשות איז נישט דער עמוד פון וויסן די אמת (חכמה), נאר דער עמוד פון תורה ומצוה — דאס פראקטישע לעבן פון א איד. ווייל אן דעם עיקר פון רשות קען א מענטש קיינמאל נישט אנהייבן תשובה טון אדער היטן תורה ומצוות, ווייל ער וועט מיינען אז ער איז שלעכט ווייל דער אייבערשטער האט אים אזוי געמאכט.

2. **„נתתי“ — נישט בלויז „לפניך“ נאר „געגעבן“:** דער ווארט „נתתי“ מיינט נישט בלויז „איך לייג פאר פאר אייך“, נאר „איך האב אייך געגעבן“. אלע רשות איז ביים אייבערשטן, אבער ער האט עס איבערגעגעבן צום מענטש. עס איז אריינגעלייגט אין דער בריאה אז דער מענטש זאל האבן רשות אויף זיך.

3. **„כל שיחפוץ האדם לעשותו ממעשה בני אדם עושה“ — א באגרענעצונג פון בחירה:** דער רמב"ם באגרענעצט: אלעס וואס איז „בגדר מעשה בני אדם“ קען א מענטש טון — בין טובים ובין רעים. אבער נישט זאכן וואס זענען נישט מענטשלעך (ווי „טאנצן ביז דער הימל“). בחירה מיינט וואס מענטשן קענען טון. אויב מ'זעט א מענטש וואס האט עס געטון, איז פשוט אז עס איז א מענטשלעכע זאך, און קיין מענטש איז נישט מופקע פון דעם.

הלכה ג' — „מי יתן והיה לבבם זה להם“ און פארוואס דאס איז עמוד התורה

דער רמב"ם'ס ווערטער: דער רמב"ם ברענגט דעם פסוק „מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים“ אלס ראיה אז „אין הבורא כופה בני אדם ולא גוזר עליהם לעשות טובה או רעה, אלא הכל מסור להם.“ **דערנאך:** „אילו היה האל-ל גוזר על האדם להיות צדיק או רשע, או אילו היה שם דבר שמושך את האדם בהכרח תולדתו לאיזה דרך מן הדרכים... כמו שבודים מלבם הטיפשים חוברי שמים — היאך היה מצוה ה' את הנביאים עשה כך ואל תעשה כך, הטיבו דרכיכם ואל תלכו אחרי רשעכם... ומה המקום הועילה כל התורה כולה?“

פשוט: נאך מתן תורה זאגט דער אייבערשטער „הלוואי“ אז אידן זאלן אייביג האבן די יראת שמים וואס זיי האבן געהאט ביי מתן תורה. דאס

ספעציפיש מיינט דער רמב"ם די **אשעריה** (א שטראם אין אסלאם), וואס האלטן אפיציעל אז דער מענטש האט נישט קיין בחירה חפשית (האריות הרשות). זיי האלטן אז דער אייבערשטער מאכט מענטשן צדיקים אדער רשעים. זיי מוטשענען זיך מיט דער קשיא פון שחר ועונש, אבער זייער אפיציעלע פאזיציע איז אזוי. (דער רמב"ם רופט זיי אין אנדערע פלעצער „כהגרין“.) נישט די קריסטן — וואס זייער שיטה איז אפשר מער ענליך צו בחירה — נאר ספעציפיש די אשעריה.

3. **„גולמי בני ישראל“ — נאכנישט-פארטיגע אידן:** אויף אידן זאגט דער רמב"ם נישט „טפשים“ נאר „גולמים“ — וואס מיינט „נאכנישט געענדיגט.“ א איד האט דעם פאטענציאל צו קומען צו שלמות, און ווען ער קומט אן ווערט ער אויס גולם. „גולם“ מיינט נאכנישט פארטיג, נאכנישט דעוועלאפט. דער חילוק צווישן „טפשים“ (ביי אומות) און „גולמים“ (ביי אידן) איז אז ביי אומות איז עס א פעסטע טיפשות, ביי אידן איז עס א מצב פון נאכנישט-פארטיגקייט.

4. **„רוב גולמי בני ישראל“ — מיינט רוב אידן:** דער רמב"ם האט טאקע געהאלטן אז רוב אידן זענען גולמים — ווייל רוב מענטשן זענען גולמים, ס'איז דא אפאר חכמים און אסאך גולמים. ס'דויערט אסאך מער יארן א גולם, ווייל ווען מ'איז געענדיגט ווערט מען אויס גולם. אבער יעדער מענטש האט די אפשרות צו ווערן א חכם. דער רמב"ם האט אויך געהאלטן אז די מענטשן זענען **בוחר** געווען צו זיין טיפשים און גולמים — און וויבאלד זיי זענען בוחר געווען צו זיין טיפשים, האבן זיי ראנג אמונות.

„ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם“

5. **„ראוי“ מיינט נישט רשות — ס'מיינט מעגליכקייט, פאטענציאל:** „ראוי“ מיינט עס איז פאסיבל, עס ליגט אין זיינע הענט, ער האט די מעגליכקייטן. ער האט דעם פאטענציאל צו ווערן א צדיק אדער א רשע.

6. **„צדיק כמשה רבינו“ — נישט נביא ווי משה, נאר בוחר בטוב ווי משה:** דער רמב"ם מיינט נישט אז יעדער מענטש קען ווערן א נביא ווי משה רבינו אדער א חכם ווי משה רבינו. ער מיינט אז יעדער מענטש קען **בוחר זיין בטוב** אזוי ווי משה רבינו. משה רבינו'ס נבואה איז אפשר געקומען פון דער אייבערשטער — אבער זיין צדקות האט ער זיך אליינס געמאכט. דער פונקט איז: משה רבינו האט זיך אליינס געמאכט פאר משה רבינו, ירבעם האט זיך אליינס געמאכט פאר ירבעם. דער אייבערשטער האט נישט געמאכט אז משה רבינו זאל ווערן וואס ער איז געווארן.

7. **בחירה אויף דריי קאטעגאריעס — צדקות, חכמה, און מידות:** דער רמב"ם לייגט אריין אין דער רשימה: צדיק/רשע, חכם/סכל, רחמן/אכזרי, כילי/שוע, וכן שאר כל הדעות. בחירה און רשות איז דא אויף אלעס: (א) צדקות און רשעות, (ב) חכמה און טיפשות, (ג) מידות. „חכם או סכל“ מיינט נישט אז מ'איז געבוירן מיט א קלוגן קאפ — ס'מיינט אז מ'קען זיך דעוועלאפן חכמה, מ'קען זיך קונה זיין חכמה. א חכם איז איינער וואס לערנט און ווייסט דעם אמת; א סכל איז א נער וואס ווייסט נישט דעם אמת. דאס קאנעקט צו די שמונה פרקים וואו דער רמב"ם רעדט פון „מעלות שכליות“ — נישט אנגעבוירענע אינטעליגענץ, נאר דעוועלאפטע חכמה.

8. **„ראוי“ מיינט נישט פיפטי-פיפטי:** דער רמב"ם מיינט נישט אז יעדער מענטש איז פיפטי-פיפטי. ווי ער איז מסביר אין הלכות דעות, ס'איז דא א מענטש וואס האט א געוויסע מער נטיה צו קילות (אדער אנדערע מידות), אבער ער האט נאכאלץ די רשות זיך צו טוישן. דער עיקר פונקט איז נישט אז מצד א מענטש קען ער אנהייבן אן אנדערע סארט טבע — דער פונקט איז: **ביי וועמען איז די רשות?** ביי דעם מענטש אליין.

„ואין לו מי שיכפהו ולא גוזר עליו ולא מושכו“

9. **דריי לשונות פון שלילה — כפיה, גזירה, משיכה:** דער רמב"ם זאגט דריי זאכן: (א) קיינער צווינגט אים נישט (כפיה), (ב) קיינער איז נישט גוזר אויף אים (גזירה), (ג) קיינער שלעפט אים נישט (משיכה). „מושכו“ קאנעקט צו הלכות דעות, וואו דער רמב"ם רעדט אז אמאל א מענטש האט א משיכה — אבער אויך די משיכה איז דער מענטש אליינס אחראי דערפאר.

עליו?" — „השופט כל הארץ לא יעשה משפט?" דערנאך ברענגט דער רמב"ם די קשיא: „איך יעשה האדם כל מה שיחפץ... והלא אין יוצא דבר בעולם שלא ברשות קונו?" מיט דעם פסוק „כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ." דער תירוץ: „דע כי התשובה היא שהכל בחפצו יתעלה נעשה אף על פי שמעשינו מסורים לנו... כשם שחפץ היוצר להיות האש והרוח עולים למעלה... כך חפץ ליהות אדם רשותו בידו וכל מעשיו מסורין לו ולא יהיה לו לא כופה ולא מושך אלא הוא מעצמו ובדעתו שנתן לו הא-ל עושה כל שאדם יכול לעשות." דערנאך: „לפיכך נותנים לו לפי מעשיו, אם עשה טובה מטיבין לו, ואם עשה רעה מריעין לו." מיט די פסוקים „מידכם היתה זאת לכם" (ישעיהו) און „גם המה בחרו בדרכיהם" (ישעיהו).

פשוט: דער רמב"ם ענטפערט אויף דער קשיא ווי אזוי בחירה חפשית שטימט מיט דעם אייבערשטנ'ס אלמאכט: דער אייבערשטער אליין האט געוואלט אז דער מענטש זאל האבן רשות. פונקט ווי ער האט אריינגעלייגט אין פייער דעם טבע צו גיין ארויף, אזוי האט ער אריינגעלייגט אין מענטש דעם טבע פון בחירה חפשית. דערפאר איז שרר ועונש גערעכט — ווייל דער מענטש אליין איז שולדיג אן זיינע מעשים.

הידושים און הסברות:

דריי באזונדערע ראיות פון תורה — נישט צוויי

1. **דריי ראיות:** דער רמב"ם ברענגט דריי ראיות פון תורה אויף בחירה חפשית, נישט בלויז צוויי:

- **ראיה א':** דער פסוק „ראה אנכי נותן לפניכם" — דער אייבערשטער גיבט עס אוועק אין דעם מענטשנ'ס הענט, ממילא איז טובה ורעה (שכר ועונש) „בגללכם, נישט בגללי."

- **ראיה ב':** פון דעם גאנצן מושג פון תורה — נישט פון ספעציפישע פסוקים, נאר פון דער עצם אידיע: אויב ס'איז דא מצוות און אזהרות, מוז דער מענטש קענען טון אדער נישט טון. „נישט נאר די נביאים, ווייל די נביאים זאגן מוסר אויף די תורה, אבער אויך די גאנצע תורה אליינס" — אויב ס'איז דא א תורה מיט מצוות, מוז בחירה עקזיסטירן.

- **ראיה ג':** דער יושר-טענה — „ובאיזה דין ובאיזה משפט נפרע מן הרשע או משלם שכר לצדיק אם נגזר עליו?" — „השופט כל הארץ לא יעשה משפט?" — ס'וואלט געווען אן אומיושר צו באשטראפן א מענטש פאר עפעס וואס ער איז נישט שולדיג אין.

ראיה ב' איז נישט א ראיה פון זיך אליין — ס'איז א ראיה פון דעם וואס שטייט שוין אין תורה. ראיה ג' האט צוויי חלקים: (א) אז אן בחירה שטימט נישט די תורה, (ב) אז אן בחירה וואלט נישט געווען קיין יושר.

דער טייטש פון „כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ" — צוויי מהלכים

2. **צוויי מעגליכע טייטשן פון דעם פסוק:**

- **טייטש א' (פשוט):** דער אייבערשטער קען טון וואס ער וויל — ער האט אלמאכט בשמים ובארץ.

- **טייטש ב' (דער רמב"ם'ס טייטש):** אלעס וואס טוט זיך אפ בשמים ובארץ — אלע מעשי שמים וארץ — זענען „חפץ ה'." נישט אז דער אייבערשטער קען טון וואס ער וויל, נאר אז אלעס וואס עקזיסטירט איז זיין חפץ. „ארץ" מיינט אויך די מענטשן וואס זענען „בשליטה אויף די ארץ" — און זייער בחירה איז אויך חפץ ה'.

דער רמב"ם'ס תירוץ שטיצט זיך אויף טייטש ב': „דע כי התשובה היא שהכל בחפצו יתעלה נעשה" — אלעס, אינקלוסיוו דעם מענטשנ'ס בחירה, איז חפץ ה'. דער פסוק איז נישט א קשיא אויף בחירה — ער איז א ראיה פאר בחירה, ווייל בחירה אליין איז חפץ ה'.

בחירה חפשית אלס „טבע האדם" — דער משל פון אש ורוח

3. **בחירה איז דער „טבע" פון דעם מענטש:** דער רמב"ם'ס תירוץ איז אז בחירה חפשית איז דער „טבע" פון דעם מענטש, פונקט ווי ארויפגיין איז

„הלוואי" באווייזט אז דער אייבערשטער צווינגט נישט. דערנאך ברענגט דער רמב"ם דעם לאגישן ארגומענט: אויב דער אייבערשטער וואלט גוזר געווען, אדער דער מענטש'ס נאטור/מזל וואלט אים געצוואונגען — וואלט נישט געווען קיין מקום פאר נביאים, פאר מוסר, פאר תורה ומצוות בכלל.

הידושים און הסברות:

1. **פארוואס דארף מען דעם צווייטן פסוק „מי יתן?"** א מענטש וואלט געקענט טראכטן אז „ראה אנכי נותן לפניכם" גייט נאר פאר מתן תורה — אבער נאך מתן תורה, ווען דער אייבערשטער האט שוין געגעבן די תורה, איז ער דאך גוזר אויף אונז צו היטן. דערפאר ברענגט דער רמב"ם דעם פסוק „מי יתן" וואס איז נאך מתן תורה — צו באווייזן אז אפילו נאכ'ן געבן די תורה האט דער אייבערשטער נישט גע'force' אונז צו היטן. ער האט געגעבן די תורה, אבער מיט דער תורה נאך אלץ די רשות פאר אונז צו מחליט זיין.

2. **„מי יתן" — דער אייבערשטער זאגט א „הלוואי":** וויאזוי קען דער אייבערשטער זאגן א „הלוואי"? ווען מיר וואלטן געגלייבט אז אלעס איז ביד הקב"ה, איז נישטא קיין מקום פאר „הלוואי". דער „הלוואי" באווייזט אז דער אייבערשטער האט מסור געווען די רשות צום מענטש. (עס איז דא א גמרא און א מדרש וועגן דעם ווארט „מי יתן" — אז עס טייטשט „הלוואי" — און אלע מפרשים, רמב"ם, ראב"ע, לערנען אזוי.)

3. **צוויי סארט טעותים — צוויי סארט שונאים פון בחירה:** דער רמב"ם קעמפט דא קעגן צוויי באזונדערע שיטות:

- **(א) „הא-ל גוזר על האדם"** — געוויסע רעליגיעזע שיטות (אדער געוויסע גלויבנס אפילו צווישן אידן) וואס זאגן אז דער אייבערשטער אליין באשטימט צו א מענטש זאל זיין צדיק אדער רשע.

- **(ב) „טיפשים חוברי שמים"** — מענטשן וואס גלייבן אז די מזלות/שטערנס באשטימען דעם מענטש'ס נאטור. דאס איז אפשר מער שייך צו אידן, ווייל אידן גלייבן דאך נישט אז דער אייבערשטער גוזר שלעכטס, אבער זיי קענען פאלן אין דעם טעות אז דער מזל באשטימט.

4. **„תולדתו" מיינט נעטשור/מזל, נישט בריאה:** דער רמב"ם'ס ווארט „תולדתו" מיינט נישט „תחילת בריאתו" (ווי דער אייבערשטער האט אים באשאפן). נאר זיין נאטור ווען ער איז געבוירן געווארן — דאס הייסט דער מזל אונטער וועלכן ער איז געבוירן. דאס איז דער שייכות צו „חוברי שמים" — זיי מיינען אז די שטערנס באשטימען דעם מענטש'ס נעטשור, און דער נעטשור באשטימט צו ער ווערט א צדיק אדער א רשע.

5. **אייענע פון די הויפט סיבות פארוואס דער רמב"ם איז קעגן חוברי שמים:** אייענע פון די גרעסטע סיבות פארוואס דער רמב"ם האט אזוי שטארק געקעמפט קעגן אסטראלאגיע איז **דוקא וועגן דעם** — ווייל אסטראלאגיע זאגט אז מ'קען זען אין די שטערנס צו א מענטש גייט זיין א צדיק אדער א רשע, און דאס נעמט אוועק בחירה חפשית, וואס איז עמוד התורה והמצוה.

6. **אויב נישט בחירה — פאלט אוועק נבואה, תורה, מוסר:** דער רמב"ם'ס קשיא: וויאזוי האט דער אייבערשטער בכלל געקענט שיקן נביאים צו זאגן „הטיבו דרכיכם ומעלליכם"? וויאזוי איז שייך מוסר? וואס פאר א מקום האט געהאט „כל התורה כולה"? אויב דער מענטש איז שוין נגזר געווארן אזוי צו זיין — „כבר נגזר עליו" אדער „תולדתו תמשכהו לדבר שאי אפשר לו להיפרד ממנו" — איז אלעס אומזיסט.

הלכה ד' — דריי ראיות פון תורה אויף בחירה, און דער תירוץ אויף „כל אשר חפץ ה' עשה"

דער רמב"ם'ס ווערטער: דער רמב"ם ברענגט מערערע ראיות אויף בחירה חפשית: (1) פון דעם פסוק „ראה אנכי נותן לפניכם"; (2) פון דעם גאנצן מושג פון תורה — אז ס'איז דא מצוות און אזהרות, מוז מען קענען טון אדער נישט טון; (3) פון דעם יושר-טענה — „ובאיזה דין ובאיזה משפט נפרע מן הרשע או משלם שכר לצדיק אם נגזר

א חלק פון זייער בחירה.

[Digression: דער כפילות פון שכר ועונש — פרשת בחוקותי און דא]

8. **פארוואס חזר'ט דער רמב"ם איבער שכר ועונש?** דער רמב"ם האט שוין פריער (אין הלכה ב'—ג', בנוגע פרשת בחוקותי) דערמאנט אז ווייל ס'איז דא בחירה איז דא שכר ועונש. פארוואס חזר'ט ער דאס איבער דא אין הלכה ד'? דער תירוץ: פריער האט ער געזאגט אז בחירה מאכט שכר ועונש **פעיר** (ישר). דא לייגט ער צו א טיפערע נקודה: שכר ועונש איז נישט בלויז פעיר — ס'איז א **חלק פון דער טבע** פון דער בריאה, אריינגעבויט אין דעם זעלבן סיסטעם ווי אלע אנדערע טבעים.

[Digression: רבינו יונה — „שמח בחור בילדותך“]

9. **רבינו יונה'ס פירוש אויף „שמח בחור בילדותך“ (קהלת יא:ט):** רבינו יונה ברענגט דעם פסוק „שמח בחור בילדותך והלך בדרכי לבך... כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט“ — דער פסוק מיינט: דו האסט כח צו בוחר זיין, דו קענסט גיין בדרכי לבך, אבער זאלסט וויסן אז אויף אלעס וועט קומען א משפט, און די רעזולטאטן זענען א תולדה פון דינע בחירות.

- „שמח בחור“ — **נישט א ציווי נאר א קביעה:** די גמרא פרעגט א באקאנטע קשיא — וויאזוי קען שלמה זאגן „שמח בחור“ ווען ער זאגט אויך „זכור את בוראך בימי בחורותיך“? דער תירוץ: „שמח בחור“ איז נישט א מצוה אדער ציווי, נאר א קביעה — דו קענסט זיין שמח, דו קענסט גיין בדרכי לבך, ווייל א בחור האט נאך פולע בחירה. א בחור הייסט אז ער האט נאך בחירה — ער איז נאך נישט „סטאק“ אין זיינע וועגן ווי אן עלטערער מענטש וואס האט שוין געמאכט אסאך בחירות און קען זיך שווער טוישן.

- **דער נקודה:** ווייל דו ביסט א בחור און דו האסט בחירה, דארפסטו וויסן אז דאס נעמט נישט אראפ די משפט — פארקערט, די משפט איז לויט וואס דו טוסט. מאך זיכער אז „דרכי לבך“ זאלן זיין אויף א גוטע לעוועל.

הלכה ה' — ידיעת השם און בחירה חפשית

דער רמב"ם'ס ווערטער: „שמא תאמר, והלא הקב"ה יודע כל מה שיהיה קודם שיהיה — ידע שזה יהיה צדיק או רשע, או לא ידע? אם ידע שיהיה צדיק — אי אפשר שלא יהיה צדיק, ואם תאמר שידע שיהיה צדיק ואפשר שיהיה רשע — הרי לא ידע הדבר על בוריו.“ דער רמב"ם'ס ענטפער: „דע שתשובת שאלה זו ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, וכמה עיקרים גדולים והרים רמים תלויים בה... כבר ביארנו בפרק ב' מהלכות יסודי התורה שהקב"ה אינו יודע בידיעה שהיא חוץ ממנו כבני אדם שהם ודעתם שנים, אלא הוא יתברך שמו ודעתו אחד, ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בוריו... וכשם שאין כח באדם להשיג ולמצוא אמיתת הבורא, שנאמר 'כי לא יראני האדם וחי'... כך אין כח באדם להשיג ולמצוא דעתו של בורא... הוא שהנביא אמר 'כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי'... נודע ולא ספק שמעשה האדם ביד האדם, ואין הקב"ה מושכו ולא גוזר עליו לעשות כך... וזהו עיקר שכל דברי הנביאים תלוי בו.“

פשט: דער רמב"ם שטעלט אויף דעם באקאנטן פראבלעם פון ידיעה קודמת און בחירה חפשית: אויב דער אייבערשטער ווייסט אלעס פאר ס'געשעט, ווי קען א מענטש האבן בחירה? צוויי צדדים: (א) אויב ער ווייסט אז דער מענטש וועט זיין א צדיק — אי אפשר שלא יהיה צדיק, און דעמאלטס איז נישטא קיין בחירה; (ב) אויב מ'זאגט ער ווייסט אבער ס'איז מעגלעך אנדערש — הרי לא ידע, דאס איז נישט קיין ידיעה. דער רמב"ם'ס ענטפער איז אז דער אייבערשטער'ס ידיעה איז נישט ווי אונזער ידיעה — „הוא ודעתו אחד“ — און א מענטש קען נישט פארשטיין וואס דאס מיינט, אבער בחירה בלייבט א ודאי.

חידושים און הסברות:

דער פראבלעם איז נישט נאר „דער אייבערשטער ווייסט“ — דער פראבלעם איז „ס'איז שוין דא א ידיעה“

דער טבע פון פייער. דער רמב"ם רופט דאס אן „מנהג שחפץ בו“ — יעדער באשעפעניש האט זיין נאטור וואס דער אייבערשטער האט אריינגעלייגט:

- **פייער** האט א טבע צו גיין ארויף — ער האט נישט קיין בחירה, ער ער קען נישט מחליט זיין מארגן צו גיין אנדערש.

- **א מענטש** האט אן אנדערע סארט טבע — ער קען „אמאל גיין ארויף, אמאל אראפ, לרצונו.“ אבער „די גאנצע יכולת, די גאנצע טבע, איז א טבע פון דעם מענטש.“

- דער אונטערשייד צווישן פייער און מענטש איז נישט אז איינער האט א טבע און דער אנדערער נישט — ביידע האבן א טבע. נאר דער מענטש'ס טבע איז אן אנדערע סארט: ער האט א „כח חופשי.“

דער אייבערשטער „האט געמאכט די טבע פון די פייער, אבער יעצט די טבע פון די פייער מאכט עס זאל ארויפגיין, און נישט דער אייבערשטער מאכט עס.“ פונקט אזוי: „דער אייבערשטער וויל נישט אז מענטשן זאלן מאכן דירעקט, ער וויל מענטשן זאלן האבן זייער בחירה.“

[Digression: דער רמב"ם'ס שיטה אין טבע — קעגן דעם המוני פארשטאנד]

4. **דער רמב"ם'ס כללות'דיגע שיטה אין טבע:** רוב מענטשן פארשטייען נישט דעם רמב"ם'ס מהלך. זיי מיינען אז „אויב ס'איז דא א טבע איז נישטא קיין אייבערשטער, און דער אייבערשטער קען נאר זיין תשועת ה' כהרף עין, נסים א גאנצע צייט.“ דער רמב"ם האלט נישט אזוי. ער האלט אז ס'איז דא א טבע, און דער אייבערשטער האט געמאכט די טבע. „דער אייבערשטער מאכט אז ס'זאל זיין א טבע פון פייער, אבער ער מאכט נישט אז די שטיקל פייער זאל ארויפגיין. ער מאכט אז פייער האט אזא טבע אז ער גייט ארויף.“ דאס זעלבע פרינציפאל אפליצירט צום מענטש: דער אייבערשטער האט געמאכט דעם מענטש'ס טבע פון בחירה, אבער ער מאכט נישט דירעקט יעדע באזונדערע בחירה.

שכר ועונש אלס חלק פון טבע — א חידוש אין דעם „לפיכך“

5. **שכר ועונש איז נישט בלויז פעיר — ס'איז א חלק פון דער טבע:** אין דעם „לפיכך נותנים לו לפי מעשיו“ ליגט א חידוש:

- **פשוט'ער טייטש:** ווייל ער האט בחירה, איז עס פעיר (ישר) צו געבן שכר ועונש.

- **דער חידוש:** שכר ועונש איז נישט בלויז פעיר — ס'איז אויך א חלק פון דער טבע. פונקט ווי דער גלגל „סובב והולך“ און ברענגט מיט זיך אלערליי פועל ויצאות, אזוי ברענגט דער טבע פון בחירה מיט זיך אז „טובה מטיבה לו, רעה מריעה לו.“ דאס איז אריינגעבויט אין דער נאטור פון דער בריאה. ווען א מענטש וואלט געווען מוכרח, וואלט נישט געווען קיין פערנעס צו געבן שכר ועונש. אבער דא איז מער פון דעם — נישט נאר ס'איז פעיר, נאר ס'קומט בכלל ארויס פון דעם. די טבע פון בחירה ברענגט מיט זיך אז טובה ברענגט טובה און רעה ברענגט רעה — „ס'איז אלץ א חלק פון די טבע.“

6. **דער לשון „מטיבין לו / מריעין לו“ — טבע, נישט דירעקטע השגחה?** דער לשון „אם עשה טובה מטיבין לו, ואם עשה רעה מריעין לו“ קען מען טייטשן אז „די נעטישער איז מטיבה לו, נישט נאר דער אייבערשטער איז מטיבה לו.“ דאס שטימט מיט דעם כלל אז שכר ועונש איז אריינגעבויט אין דער טבע פון דער בריאה — נישט אזוי ווי א שיטה וואס זאגט אז שכר ועונש איז א נס.

„מידים היתה זאת לכם“ און „גם המה בחרו בדרכיהם“

7. די פסוקים פון ישעיהו אלס ראיה:

- „מידים היתה זאת לכם“ — דער עונש וואס איז געשען צו אייך איז געקומען פון אייערע אייגענע הענט. „דער בוחר איז בוחר אין מעשה רע און אין גמול רע“ — ווען מ'וועלט שלעכטס, וועלט מען אויך דעם רעזולטאט.

- „גם המה בחרו בדרכיהם“ — מענטשן האבן אליין אויסגעקליבן זייערע וועגן, און וואטעווער די רעזולטאט איז געשען פון זייערע דרכים איז געווען

ממילא: לאז אפ די נושא פון ידיעת השם — דו קענסט עס נישט פארשטיין. אבער **עובדה** — דער אייבערשטער ווייסט, „איך ווייס אז ער ווייסט, אבער די וועג ווי ער ווייסט, וואס ס'טייטשט בכלל אויף דעם אייבערשטער ידיעה — איז די זעלבע טייטש ווי וואס עס מיינט זיין דער אייבערשטער.“ דו פארשטייט עס נישט — אפילו א מלאך, אפילו משה רבינו — קענען נישט אינגאנצן פארשטיין וואס ס'מיינט. אבער דאס דארף נישט שטערן די בחירה, ווייל דער פראבלעם קומט נאר פון א פשוט'ער פארשטאנד פון „ידיעה“.

בחירה איז א ודאי

7. „**נודע ולא ספק שמעשה האדם ביד האדם:**“ דער רמב"ם חזר'ט מיט שטארקייט: מיר ווייסן אן קיין שום ספק אז מעשה האדם איז ביד האדם. דער אייבערשטער איז אים נישט מושך צו א געוויסע זייט, און גוזר נישט אויף אים. **בחירה איז א ודאי** — און דער קאמפליקאציע פון ידיעת השם דארף דאס נישט אנרירן, ווייל מ'פארשטייט נישט וואס ידיעת השם מיינט אויף א פשוט'ן אופן וואס זאל זיין א סתירה צו בחירה.

צוויי מקורות פאר בחירה חפשית: תורה/נביאים און דברי חכמה

8. **דער חילוק צווישן „קבלת הדעת“ און „ראיות ברורות מדברי חכמה“:** דער רמב"ם מאכט א וויכטיגן חילוק — בחירה חפשית איז נישט בלויז א גלויבנס-זאך וואס מען נעמט אן פון פסוקים. עס איז אויך א שכל'דיגע זאך — „ראיות ברורות מדברי חכמה“ — יעדער מענטש קען זען מיט זיין אייגענעם שכל אז ער האט רשות, אז ער איז א באשעפעניש וואס האט טבע'דיגע בחירה. דאס איז עפעס וואס „כח אדם להשיגה“ — א מענטש קען דאס דערגרייכן מיט שכל אליין.

9. **דער קאנטראסט מיט ידיעת השם:** לכאורה וועט א מענטש טענה'ן: „איך האב דאך א פסוק אז דער אייבערשטער ווייסט אלעס — דאס איז אויך אמת!“ דער רמב"ם'ס תשובה איז: יא, דער אייבערשטער'ס ידיעה איז אמת, אבער דאס זענען „טיפע זאכן“ — „אין כח אדם להשיגה“ — דו וועסט עס פארשטיין ווען דער אייבערשטער וועט דיר געבן צו פארשטיין. אבער בחירה חפשית — דאס איז קלאר און פשוט, „מדברי החכמה“, יעדער קען עס זען. דער פראקטישער נפקא מינה: ווען עס קומט צו א סתירה צווישן ידיעת השם און בחירה, זאל א מענטש נישט אוועקווארפן דאס וואס ער ווייסט קלאר (בחירה) צוליב דעם וואס ער קען נישט פארשטיין (ידיעת השם).

10. „**וזהו עיקר שכל דברי הנביאים תלוי בו**“ — דער אייבערשטער אליין זאגט דאס: ווען דער רמב"ם זאגט „כל דברי הנביאים תלוי בו“, מיינט ער נישט בלויז אז נביאים האבן דאס געזאגט — נאר אז **דער אייבערשטער אליין**, דורך די נביאים, באשטעטיגט אז א מענטש ווערט געדין לפי מעשיו. ממילא, זאל א מענטש נישט זאגן „איך בין א גרעסערער מאמין אין ידיעת השם ווי דער נביא“ — דער נביא, וואס רעדט אין נאמען פון דער אייבערשטער, זאגט אז מען איז דן א מענטש לפי מעשיו. אז דו זאגסט „אבער דער אייבערשטער האט דאך ידיעה, ממילא איז נישטא קיין בחירה“, ביסטו נישט מער גלויביג ווי דער נביא — פארקערט, דו גייסט קעגן דעם וואס דער אייבערשטער אליין האט געזאגט דורך די נביאים.

11. **דער רמב"ם שטעלט אריין „ביידע זאכן“** — אבער מיט א **היערארכיע:** דער רמב"ם שטעלט אריין ביידע אמת'ן — ידיעת השם איז אמת, און בחירה חפשית איז אמת — אבער ער מאכט א קלארן חילוק אין דעם מדרגה פון וויסן: בחירה איז „ראיות ברורות“, קלאר און צוגענגלעך; ידיעת השם איז „אין כח אדם להשיגה“. דער מענטש דארף זיך האלטן ביי דעם וואס ער ווייסט קלאר, און נישט אוועקווארפן עס צוליב דעם וואס ער קען נישט פארשטיין. דאס איז דער רמב"ם'ס פראקטישער עצה: „רשות נתונה לו“ — דאס איז דער עיקר וואס אלע דברי הנביאים זענען תלוי אין דעם.

[הערה: חובת הלבבות]

12. **פארגלייך מיט חובת הלבבות:** דער רמב"ם'ס שיטה ווערט פארגליכן מיט וואס ס'שטייט אין חובת הלבבות, וואו ס'שטייט אויך אז דער

1. **דער עיקר שוועריגקייט:** דער פראבלעם איז נישט בלויז אז דער אייבערשטער איז א „יודע“ — דער פראבלעם איז אז **ס'איז שוין דא א ידיעה**, א פאקט וואס עקזיסטירט שוין. דער אייבערשטער איז „סך הכל“ דער וואס ווייסט אלעס — אבער דער עיקר שוועריגקייט איז אז אויב ס'איז שוין דא א ידיעה, ווי קען דער מענטש גיין קעגן דעם? מ'קען בדרך אגב פרעגן די זעלבע קשיא אן דעם אייבערשטער — אויב ס'וואלט געווען מעגלעך צו וויסן דעם צוקונפט, וואלט דאס אויך געווען א פראבלעם. אבער אן דעם אייבערשטער וואלט מען געענטפערט אז מ'קען נישט וויסן דעם צוקונפט — ס'איז א טבע אז מ'קען נישט. דער אייבערשטער אבער איז יוצא מן הכלל פון דער טבע, און ער מוז וויסן אלעס פאר ס'געשעט.

דער רמב"ם'ס צוגאב: „יודע קודם שיהיה“

2. **א נייער עלעמענט:** אין יסודי התורה פרק ב' איז שוין געשטאנען אז דער אייבערשטער איז „יודע את הכל, הוא היודע עצמו הוא הידוע“. אבער **דא לייגט דער רמב"ם צו אז ער איז „יודע קודם שיהיה“** — ער ווייסט אלעס פאר ס'געשעט. דאס איז דער נייער עלעמענט וואס מאכט די קשיא שארפער.

דער עומק איז ידיעת השם — נישט א סתירה

3. **וואס איז דער „עומק“** — נישט א סתירה, נאר ידיעת השם: א וויכטיגער חידוש וואס „דער עולם כאפט נישט“: מענטשן מיינען אז דער רמב"ם זאגט אז ס'איז דא א סתירה צווישן ידיעה און בחירה, און דער עומק איז אז מ'מוז לעבן מיט א סתירה. **דאס איז נישט ריכטיג.** דער רמב"ם פרעגט א קשיא — ווי אזוי קען דער אייבערשטער וויסן? — אבער ער זאגט נישט אז ס'איז א סתירה. **דער אמת'ער עומק איז ידיעת השם אליין** — ווי אזוי דער אייבערשטער ווייסט, וואס מיינט „ידיעה“ ביי דעם אייבערשטער. „כמה עיקרים גדולים“ — מ'דארף פארשטיין בכלל וואס מיינט „אייבערשטער“, וואס מיינט „ידיעה“. ווען מ'פארשטייט דעם עומק הדבר פון ידיעת השם, **פאלט די קשיא אוועק**. דער רמב"ם גייט דאס מסביר זיין „אויף א שפיץ גאפל“ — אבער ער זאגט אז מ'זאל נישט מיינען אז מ'פארשטייט עס אינגאנצן.

דער יסוד: „הוא ודעתו אחד“

4. **דער אייבערשטער'ס ידיעה איז נישט ווי אונזער ידיעה:** ווען א מענטש ווייסט עפעס, איז זיין ידיעה עפעס אינדרויסן פון אים — ער איז נישט געבוירן געווארן מיט דער ידיעה, ער איז קונה געווען א דעת, „הם ודעתם שנים“. אבער דער אייבערשטער'ס דעת איז נישט דער מין דעת — „הוא ודעתו אחד“. ס'איז נישט אז דער אייבערשטער איז „געווארן קלוגער“ אדער האט „באקומען מער דעת“. זיין ידיעה איז א חלק פון זיין מהות. אין יסודי התורה איז שוין געשטאנען אז א מענטש קען נישט פארשטיין דעם אייבערשטער'ס מהות — „לא כל שכן“ קען ער נישט פארשטיין דעם אייבערשטער'ס דעת, ווייל די דעת איז דער אייבערשטער. „אין כח בפה לאמרו ולא בלב האדם להכירו על בוריו“.

דער פסוק, „כי לא מחשבותי מחשבותיכם“

5. **„כי לא יראני האדם וחי“** — מהות הבורא: „כי לא יראני האדם וחי“ קען דאך נישט מיינען זען דעם אייבערשטער בגוף, ווייל דער אייבערשטער האט נישט קיין גוף. נאר ס'מיינט אז א מענטש קען נישט פארשטיין מהות הבורא. און אויב זיין דעת איז די זעלבע זאך ווי ער — „הוא ודעתו אחד“ — איז אויב מ'קען נישט פארשטיין דעם אייבערשטער, קען מען אויך נישט פארשטיין זיין דעת.

דער מפתח-חידוש: דו ווייסט גארנישט וואס דו מיינסט ווען דו זאגסט „דער אייבערשטער ווייסט“

6. **דער קערנדיגער טענה:** ווען דו פרעגסט „אויב דער אייבערשטער ווייסט, ווי קען זיין בחירה?“ — דארפסט דו ערשט פארשטיין וואס דו מיינסט מיט „דער אייבערשטער ווייסט“. דו ווייסט בכלל נישט וואס „ידיעת השם“ מיינט! ווען דו זאגסט „דער אייבערשטער ווייסט“, האסטו נישט קיין מושג וואס דו רעדסט — ווייל זיין ידיעה איז א חלק פון זיין מהות, און זיין מהות פארשטייטו נישט.

קשיא אויף בחירה).

אייבערשטער ווייסט אלעס — אבער דארט ווערט עס געברענגט, פונקט פארקערט" (כלומר, אלס ראיה אויף דעם אייבערשטער'ס גדלות, נישט אלס

תמלול מלא

הלכות תשובה פרק ה' — רשות כל אדם נתונה לו

מבוא: סטרוקטור פון הלכות תשובה פרקים ה'—י'

Speaker 1

רבתי, מיר גייען לערנען הלכות תשובה פרק ה'. סאו ביז יעצט האבן מיר געלערנט הלכות תשובה. יעצט גייען מיר אנהייבן צו לערנען צוויי כללים אין הרמב"ם, און מיר גייען אנהייבן צו לערנען די, וואס ס'איז גערופן "עיקרים הנגזרים עמה", געוויסע עיקרים, און דערפאר רופט ער עס בפרוש עיקר, וואס ס'גייט אונז רעדן. ס'איז זיכער אז ער רעדט פון דעם. אפשר איז דא נאך איין עיקר. איך מיין אז ס'איז צוויי עיקרים בעיקר וואס זענען נגזרים עמה, דער עיקר וואס הייסט דא רשות, וואס מענטשן האבן ליב צו רופן בחירה, אבער איך האב נישט געטראפן אז דער רמב"ם זאגט די ווארט בחירה, דער רמב"ם זאגט רשות, און דער צווייטער עיקר איז דער עיקר פון שחר ועונש. זייער שיין.

סאו דער רמב"ם האט אונז געזאגט אין די לעצטע פרק אז ס'איז דא זאכן וואס מאכן זייער שווער פאר א מענטש תשובה צו טון, אבער ער האט געענדיגט אז אפילו ס'איז שווער קען מען נאך אלץ תשובה טון. איז דאס פירט זייער גוט אריין אין די עיקר וואס מיר ווילן ארויסברענגען, אז כדי צו רעדן בכלל וועגן תשובה, און תשובה איז קאנעקטעד מיט די ענין פון שחר ועונש, שחר ועונש איז נאר שייך אויב א מענטש איז דער וואס זינדדיגט, אז ס'ליגט אין זיינע הענט די רשות צו זינדדיגן. אויב נישט, אויב וואלט א מענטש נישט געהאט די רשות — ווי ר' יצחק האט געזאגט אז דער רמב"ם זאגט נישט די ווארט בחירה, נאר רשות — אויב דער מענטש וואלט נישט געהאט די רשות צו זינדדיגן, וואלט אים נישט געקומען דער עונש. גייט ער אריין אין די עיקר אז א מענטש האט די רשות, די כח איז אין א מענטש צו זינדדיגן אדער נישט צו זינדדיגן, און לויט דעם איז דא שחר ועונש.

דער רמב"ם אין פרק ז', דאס הייסט, דא האבן מיר געזאגט איז דא צוויי עיקרים, דאס הייסט פון פרק ה' ביז ז' רעדט זיך פון די נושא פון רשות, און אין פרק ז' פירט ער ארויס: "הואיל ורשות כל אדם נתונה לו, ישתדל אדם לעשות תשובה". ער מאכט די קאנעקשאן, דאס איז די קאנעקשאן וואס ער האט געמאכט, אבער ער קומט צוריק צו די נושא אז מ'זאל תשובה טון וויבאלד דעם.

נאכדעם פרק ח', ט', י', דאס איז דריי פרקים וואס רעדן פון די נעקסטע עיקר, וואס דאס איז "הטובה הצפונה לבני אדם", וואס איז די טובה וואס קומט צדיקים. דאס איז אויך, איינמאל מיר רעדן וועגן שחר ועונש, גייט ער צו די גרעסערע נושא פון שחר ועונש נצחי, פון עולם הנשמות. ער זאגט די עיקר זאך, אזויווי אין הלכות תשובה, ער הייבט אן פון די עיקר, פון די יסוד, נאכדעם גייט ער ארויף צו אלע אופנים, פרטים וואס קענען ארויפקומען. דא איז אויך אזוי, דאס איז די יסוד. דער עיקר וואס הייסט אז רשות נתונה לו, און ער ברענגט ארויס די ענפים וואס קומט ארויס פון דעם.

יעצט, ס'איז דא דריי גרופעס אין הלכות תשובה, מער ווייניגער. ס'איז דא די גרופע פון הלכות תשובה פרק א' צו ד', ס'איז דא די גרופע פון רשות נתונה לו פרק ה' צו ז', און ס'איז דא די גרופע פון התשובה והצניקה לצדיקים וואס איז פרק ח' צו י'.

סטרוקטור פון פרק ה'

Speaker 1

איז זאגט דער רמב"ם, און אין דעם פרק, אויב איך קען זען, איז צעטיילט אויף דריי חלקים, לאמיר זאגן. די ערשטע זאך זאגט דער רמב"ם די עיקר פאקט. די עיקר פאקט אז א מענטש האט רשות. רשות, דרך אגב, מ'זאגט די

ווארט רשות, אבער די טייטש פון די ווארט רשות איז טייטש הערשאפט, יא? רשות מיינט נישט פערמישן, רשות מיינט ממשה, הערשאפט. דער מענטש איז די אייגענע בעל הבית. בעל הבית'ישקייט, יא. די מענטש'ס מעשים באלאנגען פאר אים. דאס איז די זאך. ער גייט אריבער אז ס'איז אזוי, און ער גייט קעגן די אנדערע צד פארוואס מ'וואלט געטראכט אנדערש, מצד די מחשבה וואס מענטשן טראכטן אנדערש און אז ס'איז נישט ריכטיג.

נאכדעם גייט ער אריין אין צוויי שאלות וואס מ'קען פרעגן אויף דעם. ער פרעגט, ער זאגט מענטשן זאגן, ער זאגט נישט סתם מפרע, ער פרעגט נישט קיין קשיא, ער זאגט, ס'איז דא א רשות, דעה רעה וואס טיפשים זאגן. יא, ער זאגט טיפשים זאגן אנדערש, און מ'וועט זען פונקטליך וואס זיי זאגן און פארוואס זיי זאגן אנדערש. נאכדעם זאגט ער צוויי קשיות. איינס איז, לכאורה אויב א מענטש פירט זיך אליינס, פארוואס דארף דער אייבערשטער דאך פירן? איין קשיא. די צווייטע קשיא איז, לכאורה דער אייבערשטער ווייסט, איז וויאזוי קען זיין אז דער אייבערשטער ווייסט? די קשיא וואס ער פרעגט איז די קשיא אויף ידיעה, נישט אויף די בחירה, וואס אונז רופן בחירה, נישט אויף די רשות. מ'וועט זען אין די צוויי קשיות.

דאס איז מער ווייניגער די סטרוקטור פון די פרק, מ'זאל וויסן קלאר וואס גייט פאר. אקעי.

הלכה א': רשות כל אדם נתונה לו

Speaker 1

זאגט דער רמב"ם זייער א שיינע פרק, דברים עמוקים, לאמיר עס לערנען. זאגט דער רמב"ם, אזוי ווי אונז האבן געלערנט אין די אנהייב פון יסודי התורה, דער רמב"ם איז געווען א גרויסע מומחה אין זאגן זאכן וואס איז הונדערט פראצענט אמת יעדע ווארט, אויב מ'וואלט געשטאנען אמת'דיג, וואלט מען געדארפט לערנען דעם רמב"ם אסאך טיפער, אבער מיר וועלן קענען פרובירן צו זאגן די אלע ווערטער וואס ער זאגט צו וויסן וואס ער שטייט, איז שוין א גרויסע זאך.

"רשות כל אדם נתונה לו", די רשות אויף יעדן מענטש איז געגעבן געווארן צו אים. דאס הייסט, די רשות אויף א קינד אדער אויף אן עבד איז געגעבן געווארן פאר'ן אדון. די רשות פון דעם מענטש ליגט ביי אים אליין. "אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק", אויב דער מענטש וויל זיך טוישן און זיך רוקן צו א דרך טובה און ווערן א צדיק, "הרשות בידו", די רשות ליגט אין זיין האנט, ער קען ווערן א צדיק, מ'לאזט אים. "ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע", אבער אויב א מענטש וויל, ער מאכילט אז ער וויל זיך מטה זיין, ער וויל זיך רוקן צו א דרך רעה און וויל ווערן א רשע, "הרשות בידו", האט ער אויך רשות אין זיין האנט.

דיוק אין לשון הרמב"ם: "להטות עצמו" — א פראצעס, נישט איין מעשה

Speaker 1

מ'דארף גלייך מדייק זיין, דער רמב"ם זאגט נישט אז א מענטש קען טון וואס ער וויל. ער זאגט אז אויב ער וויל ווערן א צדיק — א צדיק איז א סארט מענטש — דארף ער זיך נוטה זיין, ער בייגט זיך צו דעם וועג, וויאזוי? דורך די אלע דרכים פון הלכות דעות, פון הלכות תשובה, און ס'איז א פאקט ער איז א צדיק. מ'ווערט נישט א צדיק מיט איין מעשה, נאר "להטות עצמו" קען דויערן זייער לאנג. ער זאגט נישט ווי לאנג, ס'קען זיין אז די "להטות עצמו" איז א לאנגע, לאנגע תהליך. אבער ס'ליגט אין א רצון, זיך צו רוקן, יעדן טאג זיך אביסל מער מטה זיין אין די דירעקשאן פון זיין א צדיק.

דיוק: חילוק צווישן "רצון" און "רשות"

Speaker 1

אייבערשטער, וועגן דעם דארף מען טראכטן פן ישלח ידו און ער וועט יא נעמען פון די עץ החיים.

Speaker 2

יא, אין אנדערע ווערטער, לכאורה מיינט ער צו זאגן אזוי, אז אויב דער אייבערשטער, אויב דער מענטש וואלט... אויב דער אייבערשטער וואלט געקענט סטאפן א מענטש, וואלט ער זיך נישט געדארפט ארויסווארפן פון גן עדן, וואס ער פשט איז פון די מעשה. דער רמב"ם גייט נישט אריין וואס איז די פשט, אבער דא זעט מען אז דאס איז א זאך וואס א מענטש קען טון, און דער אייבערשטער דארף זיך כביכול פארזיכערן פון דעם וואס א מענטש קען טון. נישט אז דער אייבערשטער וועט אים סטאפן, ווייל דער אייבערשטער קען נישט סטאפן א מענטש. ווייל א מענטש איז טאקע אנדערש פון אלע אנדערע זאכן. למשל, אז א בעל חי דארף עפעס טון, האט נישט דער אייבערשטער א פראבלעם. ער מאכט אז די רצון פון די בעל חי זאל זיין, אדער ער סטאפט די בעל חי גלייך. אויב א מענטש... א מענטש איז אנדערש.

Speaker 1

"כאחד ממנו בעולם" מיינט איך מיינט נישט אין די גאנצע וועלט. איך מיינט "בעולם" מיינט אין די עולם התחתון, דער עולם וואס דער רמב"ם רופט די עולם וואס איז תחת השמים, נישט די עולם המלאכים, העכערע זאכן. פארקערט, דארט איז דאך "כאחד ממנו". ס'איז אינטערעסאנט, דער רמב"ם טייטשט נישט "כאחד ממנו" אזויווי איינס פון אונז. דער רמב"ם טייטשט "כאחד ממנו" פון אים, ער איז דער איינציגסטער פון די מיני הבעלי חיים וכו'. דער רמב"ם טייטשט נישט...

Speaker 2

דו טייטשט "כאחד ממנו" אזויווי איינער פון אונז, איינער פון די מלאכים. דו טייטשט לכאורה ווי דער רמב"ם, ווייל דער רמב"ם זאגט דאך נישט אז א מענטש איז דומה למלאכים. דאס איז אן אנדערע נושא, אפשר לערנט ער דאס אין פרק ד' פון יסודי התורה, די נשמה. אבער דא רעדט דער רמב"ם פון דעם וואס דער מענטש איז דער איינציגסטער אין די וועלט וואס ער קען אליין טון, און ממילא אפילו דער אייבערשטער קען נישט... קען זיך נישט... קען נישט שולט זיין אויף דעם. ער איז אליין שולט אויף דעם.

Speaker 1

דאס איז די פסוק. אבער דער רמב"ם דארף דאך ברענגען א פסוק, ער האט דאך ליב צו ברענגען אויף יעדע זאך א פסוק. סאו די פסוק וואס שטייט אז רשות האדם נתונה לו, דעם פסוק אז אדם איז יודע טוב ורע. און יודע, וואס איז יודע מיינט נישט נאר וויסן, יודע מיינט אז דער רמב"ם האט אריינגעלייגט אסאך ווערטער צו אריינטייטשן אלעס, און די דעת טוב ורע איז נישט פשט אז ער ווייסט, נאר אז ער אליינס ווייסט און דעריבער טוט ער וועלכע ער וויל, עפעס אזוי.

Speaker 2

נאר וואס איז גוט און וואס איז שלעכט, ער ווייסט טוב ורע, אבער ער קען אויך נישט אויסוועלן רע.

הלכה א' (המשך) — דער פסוק "הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע"

אזוי טייטשט לכאורה דער רמב"ם. דער רמב"ם רעדט נישט אז דער מענטש איז דומה למלאכים, דאס איז אן אנדערע נושא, אפשר האבן מיר געלערנט פרק ד' פון יסודי התורה, די נשמה. אבער דא רעדט דער רמב"ם פון דעם וואס א מענטש איז דער איינציגסטער אין דער וועלט וואס ער קען אליינס טון, און ממילא אפילו דער אייבערשטער קען נישט שולט זיין אויף דעם, ער איז אליינס שולט אויף דעם. דאס איז דער פסוק. אבער דער רמב"ם איז אסאך מאל ברענגט ער א פסוק, ער האט א חוב צו ברענגען אויף יעדע זאך א פסוק.

"אם רצה" — רצון איז נישט די רשות. אויב וויל ער, האט ער די ממשלה צו קענען טון. דער רמב"ם זאגט נישט אז א מענטש וויל וואס ער וויל. אויב וויל ער, קען ער דאס טון. "אם רצה".

Speaker 2

איך מוז טייטשן נאכאמאל וואס דו מיינסט צו זאגן.

Speaker 1

איך זאג, דער רמב"ם זאגט נישט אז א מענטש טוט וואס ער וויל. דער רמב"ם זאגט אז אויב ער וויל, קען ער. דאס הייסט, ס'איז דא אמאל אז א מענטש איז קאנפליקטעד, ער וויל אבער ער וויל נישט. אויב וויל ער און ער טוט עס טאקע, ער פירט עס אויס, קען ער אנקומען צו דעם וועג פון זיין א צדיק. איך זאג נאר אז די רשות איז נישט די זעלבע זאך ווי רצון. לאמיר נאכאמאל מדייק זיין די לשון. ס'שטייט נישט "האדם עושה מה שירצה". ס'שטייט אז דער מענטש האט א רשות אז אויב וויל ער זיין א צדיק, קען אים קיינער נישט שטערן. און ער גייט אזוי נישט שפעטער. אויב וויל ער זיין א רשע, קען ער ווערן א רשע.

דער פסוק: "הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע"

Speaker 1

דער רמב"ם איז ישוב כל התורה. ער גייט דאך נעמען דא א פסוק אין תורה. דאס איז וואס שטייט אין די תורה, **"הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע"**, ביי די מעשה פון אדם הראשון אין גן עדן, שטייט דארטן אז נאכדעם וואס דער מענטש האט געגעסן פון עץ הדעת, זאגט דער אייבערשטער אז דער מענטש איז יעצט אזויווי איינער פון די מלאכים? "הן האדם היה כאחד ממנו". דער רמב"ם גייט נישט אריין ווער איז דער "ממנו", סאו מ'קען עס סקיפן. ער איז אזויווי איינער פון די וואס זענען אויבן אין גן עדן, צו וואס? "לדעת טוב ורע".

יא. כלומר, זאגט דער רמב"ם אזוי: **"המין הזה של אדם היה אחד בעולם"**. סאו, קודם כל, "האדם" מיינט נישט אדם הראשון, דער ספעציפישער מענטש, נאר "האדם". פארדעם שטייט "האדם". ס'איז דא א כלל אז "אדם" האט צוויי מינינגס. ס'איז דא "אדם" דער שם פרטי, דער נאמען פון אדם הראשון, און "אדם" מיינט אויך דער מין האדם. און ס'איז דא א כלל, איך מיינ דער אבן עזרא באמערקט עס דארט, ס'איז דא א כלל אז א שם פרטי, א נאמען פון א מענטש, קען נישט באקומען קיין ה' הידיעה. מ'זאגט נישט "היצחק" אדער "היואל". ס'מיינט נישט "דער יצחק". יצחק איז ער. ה' הידיעה קען נאר זיין אויף א שם כולל, אויף א זאך, אויף א מין זאך. פארדעם שטייט "האדם", מיינט עס נישט אדם הראשון, ס'מיינט דער סארט זאך, דער מענטש, דער סארט זאך וואס הייסט מענטש, ער איז וואס?

כלומר, **"המין הזה של אדם היה אחד בעולם"**. "האדם... כאחד ממנו" איז איינציג אין דער וועג, **"ואין לו מין שני דומה לו בזה הענין"**, ס'איז נישט דא נאך א מין אויף דער וועלט, ס'איז נישט דא נאך א מין בעל חי, **"שיהא הוא מעצמו ובדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע ועושה כל מה שהוא חפץ"**. דער מענטש, דער מין האדם, איז דער איינציגסטער מין אויף דער וועלט וואס מעצמו, בדעתו ובמחשבתו, פון זיין אייגענע רשות, פון זיין אייגענע כח, מיט זיין אייגענע דעת און מחשבה, קען וויסן די טוב אדער די רע, אדער ווייסט די טוב און די רע, און קען טון דאס וואס ער וויל, "ועושה כל מה שהוא חפץ".

דיסקוסיע: "ועושה כל מה שהוא חפץ" — דער מענטש קען טון וואס ער וויל

Speaker 1

ער קען טון דאס וואס ער וויל, דאס וואס זיין חפץ איז, דאס וואס ער האט רצון. **ואין לו מי שיעכב על ידו מלעשות הטוב או הרע.** און ער האט נישט ווער ס'זאל אים מעכב זיין פון טון טוב אדער רע. **וכיון שכן**, און וועגן דעם ענדיגט דער פסוק, **וכיון שכן**, ווייל דער מענטש האט די כח, איז הגם דער אייבערשטער האט געזאגט מ'זאל נישט עסן פון די עץ הדעת, אבער ווייל דער מענטש האט יא די כח צו קענען אליין בוהן זיין, זאגט דער

ס'דוערט אסאך מער יארן א גולם, ווייל ווען מ'איז געענדיגט ווערט מען אויס גולם. גולם מיינט נאכנישט געענדיגט. יא, אבער ס'איז דא אפשרות פאר איינעם, ווייל יעדער מענטש קען זיין א חכם, וואס דאס איז אן אמת. אבער דער רמב"ם האט אויך געהאלטן אז די מענטשן זענען בוחר געווען צו זיין טיפשים און גלמים.

"שהקדוש ברוך הוא גוזר על האדם מתחילת בריאתו להיות צדיק או רשע" — די פאלשע שיטה

אבער וויבאלד זיי זענען בוחר געווען צו זיין טיפשים, האבן זיי ראנג אמונות. וואס זאגן זיי? זיי זאגן **שהקדוש ברוך הוא גוזר על האדם מתחילת בריאתו**, ווען דער אייבערשטער באשאפט א מענטש איז ער גוזר אויף אים **להיות צדיק או רשע**. ער געבט אים נישט רשות צו זיין א צדיק אדער א רשע, נאר ער איז גוזר אויף אים, אז די רשות ליגט נאר בידו של הקדוש ברוך הוא. זאגט דער רמב"ם, **איין הדבר כן**, און די זאך איז טיפשות. ס'איז נישט אזוי, ס'איז נישט אמת.

"אלא כל אדם ואדם ראוי להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם"

אלא כל אדם ואדם, יעדער איינציגסטער מענטש, **ראוי**, מיינט ער האט רשות. ראוי, עס איז פאסיבל. עס ליגט אין זיינע הענט, ער האט די פאסיביליטיס, די מעגליכקייטן. ראוי איז נישט טייטש רשות, ראוי איז טייטש עס איז מעגליך. ער האט די פאטענשל, ער האט די מעגליכקייט **להיות צדיק כמשה רבינו, או רשע כירבעם**. ער קען זיין א צדיק אזוי ווי משה רבינו, אדער א רשע אזוי ווי ירבעם.

דיסקוסיע: וואס מיינט "צדיק כמשה רבינו"?

ער מיינט נישט צו זאגן א נביא ווי משה רבינו אדער א חכם ווי משה רבינו, אבער ער קען בוחר זיין בטוב אזוי ווי משה רבינו.

פארוואס האט ער געזאגט אז נישט? ווייל ער זאגט צדיק כמשה רבינו. וואס איז דאס משה רבינו געווארן א נביא אליין? פון זיך אליינס? פון די אייבערשטער? דער אייבערשטער האט אים געגעבן א גרעסערע מדרגה אין נבואה ווי פאר אנדערע. דער אייבערשטער האט גוזר געווען, אדער ווייל משה רבינו האט אזוי געטון? אקעי, דאס איז א שמועס פאר זיך.

ער זאגט אז מ'דארף נישט פרעגן די קשיא. וואס דער רמב"ם זאגט דא זאגט ער קלאר, ווען ער זאגט צדיק, מיינט ער נישט די דיוקים וואס דו זאגסט. ניין, דער רמב"ם זאגט, מיינט נישט אז משה רבינו אדער ירבעם האט דער אייבערשטער געמאכט אז משה רבינו איז געווארן דאס וואס ער איז געווארן. משה רבינו האט זיך אליינס געמאכט פאר משה רבינו. ירבעם האט זיך אליינס געמאכט ירבעם. און מצד א מענטש, יעדער מענטש קען זיין... ווען ער זאגט ראוי, לאמיר נישט פרעגן קשיות, לאמיר פרובירן צו פארשטיין וואס ער זאגט, ווייל אויף יעדע זאך קען מען פרעגן קשיות און מאכן ער קומט נישט ביי די עקר טוב וואס ער זאגט.

בחירה אויף צדקות, חכמה, און מידות

יעדער מענטש קען זיין א צדיק אדער א רשע. **אדער יעדער מענטש קען זיין א חכם אדער א סכל**, דאס הייסט ער וועט נוצן זיין שכל וואס ער האט אין א גוטע וועג, אז זיין חכמה זאל וואקסן, ער זאל משה זיין דעתו לדרך חכמה, אדער סכל. **רחמן או אכזרי**, א מענטש קען זיך מרגיל זיין צו רחמנות אדער צו אכזריות. **כילי או שוע**, א מענטש קען זיך אנפאשן צו קארגשאפט אדער צו ברייטקייט, נדיבות. **וכן שאר כל הדעות**. און אזוי מיט אלע אנדערע מידות. דאס הייסט דער רמב"ם האט דא אריינגעלייגט מידות און חכמה.

די בחירה און רשות איז דא אויף אלעס, סיי אויף צדקות און רשעות, סיי אויף חכמה און טיפשות, און סיי אויף מידות. צדקות און רשעות איז אליין דא צוויי סארט צדקות און רשעות. איינס פון מעלות המידות וואס דער רמב"ם רופט אין די שמונה פרקים איז איינס מעלות שכליות. מעלות שכליות מיינט נישט גוט צו זיין געבוירן מיט א קולגן קאפ. ער וויל נאר זאגן, מ'קען זיך דעוועלאפן חכמה, מ'קען זיך קונה זיין חכמה. וויסן דעם אמת, יא. חכמה איז ביי א חכם, איינער וואס לערנט איז ער א חכם, ער

דער פסוק וואס עס שטייט אז רשות ביד אדם נתונה לו איז דער פסוק אז **"האדם היה יודע טוב ורע"**. "יודע", ווי מיר ווייסן, "יודע" מיינט נישט נאר ווייסן, "יודע" מיינט... דער רמב"ם האט אריינגעלייגט אסאך ווערטער צו אריינטייטשן אלעס אין דעם "יודע טוב ורע", נישט פשוט אז ער ווייסט, נאר אז ער אליינס ווייסט און דערפאר טוט ער וועלכע ער וויל, עפעס אזוי. ער ווייסט טוב ורע, אבער ער קען אויך טשוזן א רע. אדער טוב, ביידע. ער טשוזט א טוב ווייל ער ווייסט אז ס'איז טוב. ער איז דער יודע טוב ורע, נישט איינער וואס איז עפעס אנדערש, אזויווי ער גייט זאגן.

הלכה ב' — "אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי האומות ורוב גולמי בני ישראל"

דער לשון "אל יעבור במחשבתך" — ווען דער רמב"ם זאגט א פאלשע זאך

יעצט גייט דער רמב"ם זאגן פונקטליך וואס ער מיינט להפך, פונקטליך וואס מיינט ער להפך. זאגט דער רמב"ם, דו קענסט זיך טראכטן אין מחשבה, זאגט ער, זאלסט נישט טראכטן א נארישע מחשבה, **"אל יעבור במחשבתך"**. אלעמאל ווען דער רמב"ם זאגט א פאלשע זאך, זאגט ער נישט "אל תאמר", ווייל מען קען עס חלילה זאגן, נאר "אל יעבור במחשבתך", זאלסט נישט טראכטן, א מענטש זאל עס נישט דורכלאזן אין דער מחשבה, ער זאל נישט פאוקעסן דערויף. אזויווי מיר האבן געלערנט אין פרק א', ווען דער רמב"ם זאגט א טעות, זאגט ער קיינמאל נישט א לשון, ווייל אמת, טראכטן קען מען נאר טראכטן די אמת, א שקר קען נישט אריינגיין אין מחשבה. ער מיינט נישט צו זאגן אן איסור אז מען זאל נישט טראכטן פון דעם, ער מיינט צו זאגן אז דאס איז א סארט זאך וואס איז אויסער מחשבה, ווייל איינער נאכ'ן צווייטן.

"טפשי האומות ורוב גולמי בני ישראל" — ווער מיינט דער רמב"ם?

זאלסט נישט זיך טועה זיין מיט דער זאך **"שאומרים טפשי האומות ורוב גולמי בני ישראל"**, זאלסט נישט טראכטן אזויווי די טפשים פון די אומות און רוב פון די גולמים פון אידן, און רוב פון די טפשים פון די אידן. און טיפשי אומות זאגט ער טיפשים, אויף אידן זאגט ער אז זיי זענען נאכנישט געענדיגט, זיי זענען נאכנישט געענדיגט טראכטן. א איד איז געענדיגט, ווייל א איד איז אנגעקומען צו שלמות, און ווייסט דעם אמת.

לכאורה מיינט איד צו זאגן אזוי, לכאורה איך וויל זאגן מיינט איך זיך צו טייטשן, טיפשי אומות מיינט אלס די אפיציעלע אמונה פון אומות. אזוי ווי מ'האט געלערנט אין אנדערע פלעצער, די אפיציעלע אמונה פון אומות, נישט פון די מוסולמענער, וואס די קריסטן גלייבן איז אפשר מער ענליך, אבער די אפיציעלע אמונה פון די, דער רמב"ם רופט זיי די כהגריין, אבער א חלק פון זיי איז דא א מחלוקה צווישן זיי, אבער די רוב פון זיי, וואס הייסט אשעריה ווי דער רמב"ם ברענגט, האלטן אפיציעל אז דער מענטש האט נישט קיין בחירה, האריות הרשות. אפיציעל האלטן זיי אז דער אייבערשטער מאכט מענטשן צדיקים און רשעים. איי, ס'איז דא א קשיא, וויאזוי קען זיין שחר ועונש? מוטשענען זיי זיך מיט די קשיא, אבער זיי זאגן אפיציעל אזוי. די טיפשי אומות מיינט לכאורה די אומות הטיפשים, אדער די אומות הטיפשים, וואס אומות מיינט נישט דא א פאלק, ס'מיינט אפשר אזוי ווי א רעליגיע. זייער אפיציעלע אמונה, אפיציעלע דאקטריין איז אז הקדוש ברוך הוא גוזר. און די ישראל איז נאר רוב, נאר די גלמים. דאס הייסט, אזוי ווי דברים בחכמים, די חכמי ישראל טראכטן נישט אזוי, אבער די גלמי ישראל, רוב פון זיי.

דיסקוסיע: וואס מיינט "רוב גולמי בני ישראל"?

מיינט רוב גלמי ישראל אז רוב אידן זענען גלמים וואס טראכטן אזוי? אדער מיינט ער רוב אידן, גלמי רוב ישראל, אדער רוב פון די טיפשים ביי די אידן?

איך מיינט אז ס'מיינט אז רוב... אז רוב אידן. ער האט געהאלטן אז רוב אידן זענען זיך טועה אזוי?

יא. ווייל קוק וואס ער זאגט. איך מיינט אזוי, ווייל רוב מענטשן, גלמים איז דאך רוב מענטשן. ס'איז דא אפאר חכמים און אסאך גלמים. און מ'איז...

מיינט עס ס'איז פאסיג, ס'איז גוט וואס ער זאל טון. ער ברענגט דאך פשוט די פסוק, **"לבכות ולקונן על מעשיו אשר עשה לנפשו וגמלה רעה"**, ער האט זיך אליין געמאכט שלעכטס פאר זיך אליין.

דער טייטש פון "מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו"
"וזהו שכתוב אחריו", דאס איז וואס ס'שטייט ווייטער אין פסוק, **"מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו"**. ווייל אונז ווייסן אז "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב", נישט דער אייבערשטער האט געמאכט די רעות און טוב. ווען ס'וואלט ווען געקומען פון דער אייבערשטער, וואס האט א מענטש זיך אליין צו באשולדיגן? וואס האט א מענטש צו וויינען? אפשר וואלט מען נאך געקענט מתפלל זיין. אבער יעצט ווען מ'ווייסט אז דער מענטש האט עס אליין געטון, איז יא דא א מקום פאר יתאונן זיין, פאר זיך אליין באקלאגן, פאר זיך אליין באוויינען. **"מה יתאונן אדם חי"**, פארוואס זאל זיך א מענטש באוויינען? ווייל "גבר על חטאיו". ער טייטשט אזוי ווי "גבר על חטאיו" איז די ענטפער אויף "מה יתאונן אדם חי". אויף וואס קען זיך גאר א מענטש מתאונן זיין? אויף וואס קען א מענטש זיך באקלאגן? אויף "גבר על חטאיו", א מענטש קען זיך באקלאגן אויף זיינע חטאים וואס ער האט זיך אליין בוחר געווען שלעכט.

איך האב געמיינט אז ער מיינט צו זאגן באקלאגט זיך נישט אויף דער אייבערשטער, נאר "גבר על חטאיו". אזוי פלעג איך אלעמאל מיינען אז דאס איז דער טייטש פון דעם פסוק. אבער דער רמב"ם האט זיך גערעכנט אז דער רמב"ם זאגט דא אז "יש לו להתאונן".

דיסקוסיע: רש"י'ס טייטש אין איכה

וואס איז דער טייטש פון רש"י? "מה יתאונן"? אויף וואס זאל זיך א מענטש באקלאגן? "על חטאיו". אזוי האט ער געזאגט. "מה יתאונן"? אויף וואס זאל ער זיך באקלאגן? אויף זיינע חטאים. רש"י טייטשט ווי דער רמב"ם, יא, רש"י דא אין איכה.

הלכה א' (המשך) — רש"י'ס צוויי פשט'ן אויף "מה יתאונן אדם חי"

אה, רש"י איז אביסל אנדערש. רש"י רעדט דא לכאורה פון אזוי ווי שלעכטע זאכן וואס געשעען צו אים. זאל ער וויסן אז ס'קומט וועגן זיינע מעשים. ס'איז נישט אזוי ווי מיר האבן נישט גענומען רש"י'ס פשט. אבער על כל פנים, די "מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו", אז דאס איז דא אזאך. ער ברענגט, יא, ער ברענגט אזא פשט. דבר אחר, א צווייטע פשט פון רש"י איז דער רמב"ם'ס פשט.

אז אמר רבי יוחנן, יום שאמר הקדוש ברוך הוא "הן האדם היה כאחד ממנו", ספדו לפניו מלאכי השרת. לויט'ן רמב"ם איז נישט אין יענעם טאג, ס'איז אלעמאל. ס'איז מיט יעדן אדם. אז דער אייבערשטער איז זיך מצטער אויף רוב בני אדם.

אקעי, ס'איז אביסל אנדערש. ער רעדט נישט פון "מה יתאונן אדם חי", נאר על כל פנים, לפיכך "מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו". בעיסיקלי, דאס איז א תשובה פאר די רעסט פון איכה, רייט? א גאנצע ביז יעצט וויינט מען אין איכה ווי אזוי ס'איז געווען א טרער. דער תירוץ איז אז מיר האבן אליין געזינדיגט.

דער רמב"ם'ס טייטש: "מה יתאונן" — וויין אויף זיינע אייגענע חטאים

מיר וויינען אויף איינס, אויף איינס זאלסטו וויינען, אבער בעיקר אויף זיך אליין. אז דאס איז וואס דער רמב"ם שרייבט, "ויין על חורבן ביתך ועל חורבן מקדשך", אבער דאס איז אליין געווען. דער רמב"ם טייטשט אזוי די פסוקים. "על מה פעלינו קומט נישט שלעכטס, מען רעדט אז א מענטש זאל אליין נעמען רעספאנסיביליטי און וויינען אויף זיינע אייגענע חטאים".

פארוואס זאגט ער, וועגן דעם די נעקסטע פסוק רעדט וועגן תשובה. פארוואס? "ולא שרשותנו בידינו", די רשות איז אין אונזערע אייגענע הענט, "ומדעתנו ורצוננו עשינו כל הרעות האלה", אלע שלעכטס האבן מיר געטון פון אונזער אייגענע בחירה, פון אונזער אייגענע דעת, "ראוי לנו לחזור בתשובה ולעזוב רשענו", איז דא א מקום פאר תשובה טון, זיך צוריקדרייען, און איבערלאזן אונזער שלעכטס.

ווייסט דעם אמת. א סכל איז איינער וואס איז א נער, ער ווייסט נישט דעם אמת.

דיסקוסיע: מיינט דער רמב"ם אז א מענטש איז פיפטי-פיפטי?

ואין לו, יא, אקעי, לאמיר זיך נישט אפשטעלן, באט איך זאג ס'איז זייער קלאר אז ער מיינט נישט צו זאגן אז א מענטש איז פיפטי-פיפטי, אז ער ווערט שוין מסביר אין הלכות דעות. ס'איז דא א מענטש וואס האט א געוויסע מער נטיה צו קילות, אבער ער האט נאכאלץ די רשות זיך צו טוישן, זיך צו ריקן. די ראייה מיינט נישט צו זאגן אז מצד די פאקט אז דו זאגסט אז מצד א מענטש קען אנהייבן אן אנדערע סארט טבע. די פוינט איז אז מצד ווער איז בעל הבית אויף דעם? ביי וועמען איז די רשות? איז די רשות צו ווערן ביידעס.

"ואין לו מי שיכפהו ולא גוזר עליו ולא מושכו לאחד משני הדרכים"

ואין לו, זאגט דער רמב"ם, **ואין לו מי שיכפהו**, א מענטש האט נישט ווער ס'צווינגט אים, **ולא גוזר עליו**, קיינער איז נישט גוזר אויף אים, **ולא מושכו לאחד משני הדרכים**, ס'איז נישטא ווער ס'מושך א מענטש צו איינע פון די צוויי וועגן, **אלא הוא מעצמו**, דער מענטש פון זיך אליין, וואס איז אין אים, **ומדעתו**, פון זיין אייגענע דעת, **נוטה לאיזו דרך שירצה**, ער איז נוטה צו די וועג ווי ער וויל, ווי ער קלויבט צו גיין. פארשטייט זיך, א מענטש קען ניט מושך ווערן דורך זיינע חברים, אבער ער האט אויף דעם אויך די בחירה צו וועלן וועלכע חברים ער זאל זיך חבר'ן וכו'.

מושכו מיינט לפי מה שכתוב אין הלכות דעות, אז אמאל א מענטש האט א משיכה. זאגסטו, דו האסט א משיכה, אבער די משיכה ביסטו אויך אליינס אחראי. קיינער שלעפט דיך נישט, דו שלעפסט זיך אליינס. ס'איז דא משיכה, ס'איז נישט דא קביעות, א מענטש קען זיך נישט צווינגען, אקעי, אבער משיכה איז דא. אבער דו ביסט אליינס זיך מושך מדעתו, נוטה. די נוטה מאכט א משיכה, אז ער דרייט זיך מיט אזעלכע מענטשן, קען ער זיין מושך צו אזעלכע מענטשן וכדומה.

דער צווייטער פסוק — "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב" (איכה ג:לח)

אויף דעם איז אויך דא א פסוק. דאס הייסט, ס'איז דא צוויי זאכן. די ערשטע זאך, אויף דעם וואס א מענטש האט רשות איז דא א פסוק, **"הן האדם היה כאחד ממנו פן ישלח ידו"**, זעט מען אז א מענטש האט רשות. נאכדעם, אויף דעם וואס קיינער איז אים נישט גוזר און קיינער מאכט אים נישט קיין שום דרך, איז אויך דא א פסוק. וואס זאגט ער? **"הוא שירמיהו אמר, מפי עליון לא תצא הרעות והטוב"**, פון דער אייבערשטער וואס איז שוכן עליון, פון דער אייבערשטער קומט נישט די רעות והטוב פון די מענטשן, טייטשט ער. ס'איז נישט מקרים רעים אדער מקרים טובים אויף די בריאה.

אה, אקעי. אה, מען זאגט נישט א שלעכטע וועטער אדער א היציגע וועטער. ער זאגט רעות וטובות פון מענטשן, **כלומר, אין הבורא גוזר על האדם לא להיות טוב ולא להיות רע**. דער אייבערשטער האט נישט אוועקגענומען פון דעם מענטש די רשות און עס געהאלטן פאר זיך, נאר פארקערט, דער אייבערשטער האט געגעבן פאר דעם מענטש די רשות אליין צו ווערן טוב אדער רע.

"נמצא שהחוטא הוא הפסיד את עצמו — לפיכך ראוי לו לבכות ולקונן"

ער זאגט אזוי, **"וכיון שכן"**, אזוי ווי דער פסוק זאגט, **"היות שזה האמת"**, אז דאס איז דער אמת, קומט עס אויס למשל נוגע פאר אונז, קומט אויס, **"נמצא שהחוטא הוא הפסיד את עצמו"**. א מענטש וואס איז א חוטא, איז נישט שייך אז ס'איז געקומען אויף אים א גזירה אז ער זאל זיין א חוטא, נאר ער האט זיך אליין מפסיד געווען, ער האט זיך אליין קלקול געמאכט. **"לפיכך ראוי לו לבכות ולקונן"**, האבן מיר פרייער געלערנט אז עקה און וויינען איז א זאך וואס איז גוט פאר א בעל תשובה. איינער וואס איז א חוטא, ווען ס'וואלט ווען געווען אז דער אייבערשטער האט אים געמאכט א חוטא, וואלט ער אפשר געדארפט אננעמען די גזירה באהבה. אבער היות אז ער האט עס אליין געמאכט, איז פאסיג פאר אים, נאכאמאל "ראוי לו", ער האט אויך די רשות. "ראוי לו" דא מיינט נישט די זעלבע סארט "ראוי", דא

און דא זעט מען אויך אז עס איז עמוד התורה והמצוה, ווייל דאס איז דאך די נושא דא, אז ממילא איז דא די מצוה פון "ובחרת בחיים". אדער מיינסטו אז דורך דעם וואס א מענטש וועט טון טוב וועט ער באקומען א חיים? יא, ווייל די גאנצע נושא פון רשות איז דאך א הקדמה פון די נושא וואס הייסט שכר ועונש, אז די מעשה פון דעם אז ער גייט אויספירן באלד אז דורך דעם וועט ער האבן חיים נצחיים, די נשמה גייט אריבערגיין נאכ'ן... אויף א חיים בעולם הזה.

דיוק אין "נתתי" — נישט בלויז "לפניך" נאר "געגעבן"

די חידוש איז אז חיים בעולם הזה אויך איז א... רשות נתתי לכם, עס איז נאר נתון לפניך. איך מיינ נישט נאר איך לייג פאר פאר אייך, נאר איך געב אייך. איך האב עס אייך געגעבן. כאילו, אלע רשות איז ביים אייבערשטן, אבער דער אייבערשטער האט אונז איבערגעגעבן די רשות. עס איז געגעבן, עס איז אריינגעלייגט אין די בריאה אז די מענטש זאל האבן די רשות אויף זיך.

"כל שיחפוץ האדם לעשותו ממעשה בני אדם עושה"

כל שיחפוץ האדם לעשותו ממעשה בני אדם עושה, אלעס וואס איז בגדר מעשה בני אדם קען א מענטש טון, **בין טובים ובין רעים**. גוט, דו קענסט נישט טאנצן ביז די הימל, ווייל עס איז נישט קיין מעשה בני אדם. א מענטש איז אן אונטערשטע מענטש, אויב בחירה איז אויך קען, אבער בחירה מיינט וואס מענטשן קענען טון. אויב דו זעסט א מענטש וואס האט עס געטון, איז פשט אז ס'איז א מענטשלעכע זאך, און דו ביסט נישט מופקע פון דעם.

הלכה ג' — "מי יתן והיה לבבם זה להם"

מ'ווייסט דעם ענין פון **"מי יתן והיה לבבם זה להם"**. נאך מתן תורה שטייט אין דברים ווען משה רבינו רעדט איבער און שמועסט איבער מתן תורה, דער אייבערשטער זאגט, דער אייבערשטער זאגט א הלוואי, "מי יתן" אז אידן זאלן אייביג האבן די הארץ וואס זיי האבן געהאט נאך מתן תורה, די יראת שמים וואס זיי האבן געהאט נאך מתן תורה זאלן זיי אייביג האבן.

וואס הייסט דער אייבערשטער זאגט א "הלוואי"?

וואס הייסט דער אייבערשטער זאגט א הלוואי? דער אייבערשטער, אויב וואלטן מיר געגלייבט אז אלעס איז נאר ביד של הקדוש ברוך הוא, איז נישטא קיין מקום פאר הלוואי. למאי נפקא מינה? **אין הבורא כופה בני אדם**. דער אייבערשטער צווינגט נישט קיין מענטשן צו גיין אין א געוויסע וועג, נאר דער אייבערשטער האט געמאכט אז מענטשן זאלן האבן אליין די רשות.

ממילא, ווייל **אין הקדוש ברוך הוא כופה את בני אדם, לא גוזר עליו לעשות טוב או רע**, ער איז ליבער מסור להם זיין רצון אין זייערע אייגענע הענט, ממילא זאגט דער אייבערשטער "מי יתן", ס'וואלט געווען א געוואלד, א הלוואי.

פארוואס דארף מען דעם צווייטן פסוק?

די פסוק איז זייער ענליך צו די פסוק פון "ראה אנכי נתן לפניכם". דער רמב"ם ברענגט צוויי פסוקים אויף די זעלבע ענין. פריער האט ער עס געברענגט לגבי גדולי האדם, יעצט ברענגט ער עס לגבי תורה ומצוות. "ומי יתן והיה לבבם זה", אזוי ווי דער אייבערשטער וואונטשט זיך, ער זאגט "הלוואי". ער פארשטייט זיך אז דאס וואס ער זאגט העלפט אונז אויך, ער איז דאך דעם ענין איז מעורר אונז. אבער ער ברענגט נאר ארויס דעם אז דער אייבערשטער איז נישט שולל פון אונז די בחירה. ער זאגט נישט "איך טו", ער זאגט "הלוואי וואלט איר געטון".

עס איז זייער אינטערעסאנט, וואו איז דער פסוק אוועקגעלאפן? "ומי יתן והיה לבבם זה". עס איז דא א גמרא וועגן דעם, אז "מי יתן" איז טייטש "הלוואי". אבער עס איז דא וועגן דעם עפעס א מדרש אז מען דארף זאגן "מי יתן" און נישט "מי יתן".

די קשיא איז טאקע, ווייל פשוט זעט מען אין די תורה אז די אלע מפרשים, ווי דער רמב"ם, דער ראב"ע, זיי אלע לערנען אז דאס איז דער פשט. אפשר איז זייער אינטערעסאנט, אפשר טראכט איך אלץ, אפשר איז נישט געווען

חידוש: "שהרשות עדיין בידינו" — אפילו נאכ'ן זינדיגן

פארוואס? "שהרשות עדיין בידינו", די רשות איז נאך אלץ יעצט אין אונזערע הענט. דאס איז לכאורה נאך א חידוש, אז דו וואלט געקענט מיינען אז ס'איז דא אמאל א מענטש וואס האט געזען אז ס'איז דא אזא זאך אז ער קען נישט תשובה טון. אבער דער עיקר הרשות זאגט אז מ'קען נאך אלץ, דו האסט נאך אלץ די רשות.

"ויש לנו כח", און וועגן דעם שטייט דאך דעם "נחפשה דרכינו ונחקורה", לאמיר נאכאמאל אנהייבן זוכן אונזערע וועגן. ווייל ס'איז דא אזא מענטש וואס מיינט אז ער האט שוין נישט די וועגן. נחפשה דרכינו ונחקורה, און זאגט דער פסוק, נחפשה דרכינו ונחקורה, לאמיר זוכן זיינע וועגן. יעצט זאגט ער, דו האסט נאך אלץ א בחירה, ונחקורה, און זאלסט חוקר זיין אין דעם, ונשובה עד ה'. דו קענסט תשובה טון.

דאס הייסט, דער פסוק רעדט צו די מענטשן וואס מיינען אז זיי האבן נישט קיין בחירה. זאגט ער, ניין, כי על אלה תצער עיני ותבכה, און ווייל אזוי איז עס, איז עס נאר וויינען אויף דייע עבירות, און כדי איז יעצט תשובה טון. דאס איז דער נעקסטער פסוק, נחפשה דרכינו, און ממילא, לאמיר תשובה טון.

דיוק אין "עד ה'" — די גרויסקייט פון רשות נאכ'ן זינדיגן

זאגט דער רמב"ם, איך זע דאך קלאר אז די מסקנא איז תשובה, די זאך אז די נושא פון רשות, פון דעם קומט אויס תשובה, איז אין פסוק. לכאורה איז דא דא אויך א דיוק אין די ווארט "עד ה'". כאילו, אז דו קענסט תשובה טון, קענסטו יעצט גיין עד ביז משה רבינו, דו קענסט יעצט גיין זייער גרויס, נישט דו קענסט ווערן א טראפ בעסער. אפילו נאכן זינדיגן האסטו נאך אלץ א שטארקע רשות.

סיכום: צוויי יסודות וואס מיר האבן געלערנט

אקעי, האבן מיר געלערנט, לאמיר מאכן קלאר, האבן מיר געלערנט צוויי זאכן שוין. קודם כל, אז א מענטש האט א רשות. צווייטנס, אז קיינער שטערט אים נישט, ממילא איז ער אליין שולדיג, אויף דעם איז געווען די פסוק. יעצט גייט ער אנהייבן אויספירן אז די נושא איז גאר א וויכטיגע נושא.

הלכה ב' — "עיקר גדול הוא עמוד התורה והמצוה"

זאגט דער רמב"ם, **"ועיקר זה, הוא עיקר גדול, והוא עמוד התורה והמצוה"**. די עיקר, די געדאנק, די ידיעה, די אמונה, איז א עיקר גדול, עס איז א זייער גרויסע עיקר, ווי עמוד התורה והמצוה, עס איז די פאל וואס אויף דעם שטייט תורה ומצוה.

צוויי סארט עמודים ביים רמב"ם

לאמיר געדענקען, עס איז געווען אין פרק א' פון יסודי התורה געשטאנען אז עס איז דא יסוד היסודות ועמוד החכמות. די מציאות ה' איז די עמוד פון חכמה, די עמוד פון ידיעה. יעצט איז דא אן אנדערע סארט עמוד. די עיקר פון רשות איז נישט אן עמוד פון חכמה, עס איז נישט די נושא פון וויסן די אמת, און לגבי דעם איז עס אפשר נישט די עיקר, אבער עס איז די עיקר לגבי א תורה ומצוה.

ווייל תורה ומצוה איז אז ער וויל דאך ווערן א בעסערע מענטש, און אויף דעם שטייט, אלעס שטייט אויף די נושא פון רשות. ווייל לכאורה, ווען א מענטש וועט טראכטן אז ער איז שלעכט ווייל דער אייבערשטער האט אים געמאכט שלעכט, קען ער קיינמאל נישט תשובה טון, קען ער קיינמאל נישט אנהייבן טון תורה ומצוות. ווייל ער ווייסט אז ער קען אייביג אנהייבן, ער קען אייביג אנהייבן תשובה טון און אנהייבן היטן תורה ומצוות.

דער פסוק "ראה נתתי לפניך היום"

שנאמר, וויבאלד דעם שטייט אין פסוק, **"ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע"**. איך געב פאר דיר, איך האב געגעבן פאר דיר, איך האב דיר געגעבן די רשות, אויף חיים און אויף טוב, און אויף מות און אויף רע.

הטיבו דרכיכם ואל תרעו מעלליכם, טוטס גוט, טוטס תשובה, וויאזוי איז דאס שייך אויב מיר וואלטן געגלייבט אין דעם טעות?

וואלט זיך עס געשטומט, וואלט געווען א וויכוח מיט תחילת בריאתו. **כבר נגזר עליו**, אבער א מענטש איז שוין נגזר געווארן אזוי צו זיין. **"אולת אדם תרצה"** אדער זיין נייטשער **תמשכהו לדבר שיש לו עזר ממנו**, וואס ער קען נישט אוועקגיין פון דעם. **ומה המקום הועילה כל התורה כולה**, וואספארא מקום האט געהאט די גאנצע תורה וואס די נביאים האבן אונז געגעבן, וואס זיי קומען אונז מוסר זאגן,

דריי ראיות פון תורה אויף בחירה הפשית

און נישט נאר די נביאים, ווייל די נביאים זאגן מוסר אויף די תורה, אבער אויך די גאנצע תורה אליינס, אז ס'איז דא מצוות, און ס'איז דא אזהרות, אז דו קענסט עס טון, און דו קענסט עס נישט טון.

ווייטער נאך א ראייה, נאך א נקודה: **ובאיזה דין ובאיזה משפט**, מיט וועלכע יושר, מיט וועלכע לאגיג פון משפט, **נפרע מן הרשע**, קען מען שטראפן דעם רשע, אפנעמען די חוב פון די רשע, **או משלם שכר לצדיק**, אדער באצאלן שכר פאר'ן צדיק, **אויב ס'איז נגזר אויף אים?** ס'וואלט דאך געווען אן אומיושר, ווייל די רשות איז דאך נישט אין די האנט פון דעם מענטש. איז דאס וואס ס'שטייט, **השופט כל הארץ לא יעשה משפט**? אז דער אייבערשטער, וואס איז דער שופט כל הארץ, טוט נישט קיין משפט? ער גיבט פאר מענטשן שכר ועונש שלא כדין?

סא די שטיקל איז ווי סיי א הסבר אויף די פסוק, **ראה אנכי נתן לפניכם**, ס'הייסט, וויבאלד איך געב עס פאר דיר, די רשות איז ביי דיר, איז די טובה ורעה, וואס איז די שכר ועונש, איז **בגללכם**, נישט **בגללי**, דער אייבערשטער איז נישט שולדיג.

דער סטרוקטור פון די דריי ראיות

און ס'איז סיי אויך נאך א ראייה, ס'איז נאך א ראייה, צוויי ראיות, ס'איז נאך א ראייה פון די תורה. דאס הייסט, מ'ברענגט צוויי ראיות שוין פון די תורה, אז ס'איז דא בחירה. ער ברענגט צוויי ראיות. יעצט ברענגט ער א דריטע ראייה, נישט נאר פון די געוויסע פסוקים, נאר פון די גאנצע איידיע פון תורה.

אויב ס'איז דא א תורה און ס'איז דא נביאים, איז מוכרח זיין אז די תורה שטימט, אז ס'איז דא נביאים. דאס הייסט, דאס איז א ראייה נאך פון דעם וואס ס'שטייט שוין אין די תורה, אז ס'איז דא נביאים. דאס איז נישט קיין ראייה פון זיך, דאס איז א ראייה פון די תורה. אויב די תורה האט געזאגט אז ס'איז דא, מאך דורך זאלסט זיין גוט, איז מוכרח זיין אז די תורה שטימט.

ס'איז דא צוויי חלקים אין דעם: איינס, אז די תורה שטימט נישט, און צוויי, אז ס'וואלט נישט געווען קיין יושר. איז דאס יושר צו באשטראפן א מענטש ווייל ער איז געבוירן מיט א שלעכטן מזל? א שלעכטן מזל האט ער דאך גארנישט, איז ער דאך נישט שולדיג. אז ער איז נישט שולדיג, דארף ער נישט זיין שולדיג.

די קשיא: „כל אשר הפיץ ה' עשה בשמים ובארץ"

וועט א מענטש פרעגן א קשיא, זיך וואונדערן, אלעמאל טוט מען זיך וואונדערן אזוי. א מענטש קען זיך וואונדערן אזא מורא'דיגע זאך. דו זאגסט יעצט אז דער מענטש האט א גאנצן רשות אויף זיינע מעשים. ווער איז דער בעל הבית? ווער איז דער בעל הבית? ווער איז דער אדון? אה, דער מענטש. דו זאגסט, מ'נעמט אוועק מיט דעם א גרויסע כח פון דעם אייבערשטן. דער אייבערשטער איז דער שליט אויף דער וועלט, דער אייבערשטער איז דער רבון העולמים. דו זאגסט אז אלע מעשים פון די מענטשן איז אין זייערע הענט. די מעשים פון די מענטשן האבן אזא ריזיגע חלק פון דער וועלט. דו נעמסט אוועק אזוי ווי כביכול דו נעמסט אוועק א גרויסע כח פון דעם אייבערשטן.

זאגט ער, א מענטש וואס וועט זיך וואונדערן, **„איך יעשה האדם כל מה שיחפוץ, והיו מעשיו מסורים לו, והלא אין יוצא דבר בעולם שלא**

גענוג דער פריערדיגער פסוק פון **"ראה אנכי נתן לפניכם היום"**. אפשר וואלט א מענטש געקענט טראכטן אז דאס גייט פארן מתן תורה, אבער די תורה ומצוות איז יא עפעס גוזר. ניין. ווען דער אייבערשטער האט געגעבן די תורה, דאס געבן די תורה מיינט נישט ער האט אונז גע'force'ט צו היטן די תורה. ער האט געגעבן די תורה, אבער ער האט אונז געגעבן מיט די תורה נאך אלץ די רשות פאר אונז צו מחליט זיין צו מיר זאלן גיין מיט די תורה אדער נישט.

אויב נישט רשות — פאלט אוועק תורה ומצוות

יעצט גייט דער רמב"ם מסביר זיין פארוואס דאס איז א יסוד התורה והמצוה. ער איז דאס מסביר מיט דעם פסוק פון **"ראה אנכי נתן לפניכם"**, אז מען מוז פארשטיין אז א מענטש איז אליינס מחליט צו זיין א צדיק אדער א רשע, און נאכדעם באקומט ער די שכר ועונש, די טובה ורעה, וכו'. ער זאגט אז מיט די ידיעה אז א מענטש האט די רשות ביי זיך, נאר מיט די ידיעה פארשטייט מען אזויפיל יסודות אין די תורה.

צוויי סארט טעותים — צוויי סארט שונאים פון בחירה

ער זאגט אזוי: **"אילו היה הא-ל גוזר על האדם להיות צדיק או רשע, או אילו היה שם דבר שמושך את האדם בהכרח תולדתו לאיזה דרך מן הדרכים"**, אויב דאס וואלט געווען א זאך וואס דאס איז משה דער מענטש בעיקר תולדתו, פון זיין געבורט אן, פון זיין נעטשור, פון ווען ער איז געבוירן, **דרך מן הדרכים**, ס'איז א געוויסע וועג פון דרכים, **או דעה מן הדעות**, אדער געוויסע גלייבן אדער פארשטיין געוויסע וועגן, או דעה מיינט חכמה, רייט? חכמה, יא, א געוויסע טראכטן א געוויסע וועג, או דעה מן הדעות, וועלן זיך פירן געוויסע מידות, געוויסע רגילות, **או מעשה מן המעשים**, זאלן טון געוויסע מעשים, **כמו שבודים מלבם**, א טיפשים, אזוי ווי ס'טראכט זיך זיי ארויס פון זייער אייגענע הערצער, די מענטשן וואס זענען בוחר צו גלייבן, **חוברי שמים**, מענטשן וואס מיינען אז די גאנצע כח ליגט אין די גורמי השמים.

יא, זייער גוט, זייער גוט. אין אנדערע ווערטער, ווייל ווער איז דער וואס זאגט אזוי? פריער, ס'איז דא צוויי סארט מענטשן וואס דער רמב"ם איז דא קעגן ביידע. ס'איז דא איין מענטשן וואס זאגן אזוי, אל גוזר על האדם, דאס איז געוויסע רעליגיעס וואס זאגן דאס, אדער געוויסע מענטשן, גלויבן בני אדם, גלויבן ישראל, זאגן אז דער אייבערשטער, דער אייבערשטער איז גוזר, דאס איז איין שיטה.

נאכדעם איז דא טיפשים חוברי שמים, אפשר דאס איז מער די זאך וואס די יודן שטערט, ווייל זיי גלייבן דאך נישט אז דער אייבערשטער זאגט אזוי, אבער ס'איז דא מענטשן וואס זאגן, איך ווייס צו יענער גייט זיין א צדיק, ווייל ער איז געבוירן מיט די מזל כך וכך, און דער וואס איז געבוירן מיט די מזל כך וכך, ער ווערט א צדיק, אדער פארקערט.

"תולדתו" מיינט נעטשור/מזל

און דאס טייטשט ער מיט תחילת בריאתו, נישט מיט תחילת בריאתו, נאר תולדתו, ווען ער איז געבוירן געווארן, ער איז געבוירן געווארן מיט דעם מזל אדער... אבער על כל פנים תולדתו מיינט זיין נעטשור, די נעטשור, ווער מאכט די נעטשור? די מזלות, די חוברי שמים, זיי, די ריזן, איינע פון די ריזן פארוואס דער רמב"ם איז געווען קעגן די חוברי שמים איז נאר וועגן דעם, אז די חוברי שמים זאגן אז זיי קענען זען אין די שטערנס צו דער מענטש גייט זיין א צדיק, זיי קענען זען אין די שטערנס, און די שטערנס מאכט עס לויט זיין נעטשור, און די נעטשור מאכט אים צו זיין א צדיק אדער א רשע.

אויב אזוי — פאלט אוועק נבואה, תורה, מוסר

אויב אזוי, אויב דאס וואלט געווען אמת, **איך אומר מצוה ה' את הנביאים**, איך קען איך זאגן אז דער אייבערשטער האט באפוילן די נביאים, **עשה כך ואל תעשה כך**, און מיר האבן דאך פריער געלערנט אז די עבודה פון די נביאים איז מוכיח צו זיין די יודן, זיי האבן מוסר, וויאזוי האט דער אייבערשטער בכלל געקענט געבן מוסר? און דאס איז די פסוקים זאגן,

דעת וואס דער אייבערשטער האט אים געגעבן, קען א מענטש טון אלעס וואס ער וויל, אלעס וואס ער קען טון.

דער טייטש פון „כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ” — טבע שמים וטבע ארץ

וואלט ער געטייטשט „כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ”, אז אין שמים האט ער געמאכט די טבע פון שמים, און אין ארץ די טבע פון שמים. דאס איז אלעס די חפץ ה'. וואס איז די טבע ארץ? איז אז אויף די ארץ זאל דער מענטש טון זיינע זאכן. דאס איז די טבע פון אדם. אזוי ווי אויף די ארץ איז דא נאך אסאך מעשים, א מענטש איז ספעציעל אז ער האט געזאגט „כח אנושי”.

דיגרעסיע: דער רמב"ם'ס שיטה אין טבע — קעגן דעם המוני פארשטאנד

אין אנדערע ווערטער, דער תירוץ אויף די קשיא וויאזוי עס קען זיין אז מעשה אדם איז נישט אין אים, איז אז עס איז דא בכלל די זעלבע תירוץ אזוי ווי עס קען זיין אויף יעדע זאך א טבע.

מענטשן מיינען... דער רמב"ם האט שוין פארענטפערט עכט יענע קשיא, און דארף מען דאס נאכאמאל מוסיף זיין עפעס א געוויסע הגהה צו פארשטיין. ווייל מענטשן בעטן מענטשן פאר מענטשן איז זייער שווער יענע זעלבע זאך. רוב מענטשן כאפן נישט יענץ אויך.

רוב מענטשן זאלן זאגן, פארוואס די פייער גייט ארויף? דער אייבערשטער מאכט עס ארויפגיין, אדער די טבע פון פייער מאכט עס ארויפגיין? וועלכע? רבי שבתאי זאגט אזוי, זיי דארפן פארשטיין אז לויט ווי דער רמב"ם לערנט אז ס'איז דא אזא זאך די טבע פון די פייער, ס'איז אמת, נישט דער אייבערשטער מאכט עס, אדער קענסטו זאגן נישט דירעקט. דער אייבערשטער האט געמאכט די טבע פון די פייער, אבער יעצט די טבע פון די פייער מאכט עס זאל ארויפגיין, און נישט דער אייבערשטער מאכט עס.

און אוודאי דער אייבערשטער האט געמאכט, דער אייבערשטער וויל, דער אייבערשטער האט געמאכט די טבע פון די פייער, און זייט דעמאלטס גייט עס אייביג אזוי. נישט זייט דעמאלטס, ס'איז נישט קיין פאני וועג צו זאגן, ווייל אבער על כל פנים, דער אייבערשטער מאכט נאך אלץ. דער אייבערשטער מאכט אז ס'זאל זיין א טבע פון פייער, אבער ער מאכט נישט אז די שטיקל פייער זאל ארויפגיין. ער מאכט אז פייער האט אזא טבע אז ער גייט ארויף.

דער אונטערשייד צווישן פייער און מענטש — ביידע האבן א טבע

אבער די פייער האט נישט קיין בחירה, ער האט נישט קיין רשות, ער קען נישט מחליט זיין מארגן צו גיין אנדערש, ווייל פייער איז א זאך וואס טוישט זיך נישט. אבער א מענטש גראדע איז יא א זאך וואס טוישט זיך יא, ס'איז א זאך וואס ער קען היינט גיין אזוי, אבער די גאנצע זאך אז ער קען היינט אזוי און ער קען גיין אזוי, מצד דאס וואס איז א געוויסע טבע וואס ליגט אין דעם מענטש, איז נישט אנדערש ווי די טבע וואס ליגט אין די פייער. איינס איז אן אנדערע סארט טבע.

א מענטש האט אן אנדערע סארט טבע, כח המגיע, ס'איז אינטערעסאנט אז ער קען אליינס אמאל גייט ער ארויף, אמאל אראפ. א פייער קען נאר גיין ארויף, און א לופט, וואס איז דאך אן ערד, קען נאר גיין אראפ. א מענטש קען ארויף און אראפ לרצונו, אבער דאס אז ער קען, די גאנצע יכולת, די גאנצע טבע, איז א טבע פון דעם מענטש, טבע האדם, אבער דאס איז נישט קיין...

דער רמב"ם'ס שיטה: טבע און אייבערשטער זענען נישט קיין סתירה

ממילא, פונקט אזוי ווי דא, וואטעווער די תירוץ איז, אדער נישט וואטעווער די תירוץ איז, אזוי ווי ביי דעם רמב"ם שטעלט זיך פאר אז דו פארשטייסט אליינס אז ס'קען זיין, אבער רוב מענטשן פארשטייען עס נישט. רוב מענטשן מיינען אז אויב ס'איז דא א טבע איז נישטא קיין אייבערשטער, און דער אייבערשטער קען נאר זיין תשועת ה' כהרף עין, נסים א גאנצע צייט.

ברשות קונו ובלא חפצו? קען מען דען טון זאכן אויף דער וועלט אן רשות פון דעם קונו, פון דעם אייבערשטן וואס איז דער קונה שמים וארץ, דער בורא, דער באשעפער, דער בעל הבית, אן זיין חפץ?

”וכתיב הלא נאמר לכל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ”. דער פסוק זאגט דאך, „כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ”. אלעס וואס דער אייבערשטער וויל קען ער טון, סיי בשמים סיי בארץ. ארץ מיינט ער לכאורה די מענטשן וואס זענען דא בשליטה אויף די ארץ.

צוויי מעגליכע טייטשן פון דעם פסוק

יא, סאו ער טייטשט אפשר די פסוק אז ס'שטייט „כל אשר בשמים ובארץ” איז „חפץ ה' עשה”. אפשר דאס איז טאקע די טייטש. איך וואלט געקענט טייטשן, דער אייבערשטער קען טון וואס ער וויל. נישט דער אייבערשטער קען טון וואס ער וויל, נאר אלעס וואס ס'טוט זיך אפ בשמים ובארץ איז חפץ ה'. אדער אלע מעשי שמים וארץ זענען חפץ ה'. אזוי ווי דער רמב"ם...

דער רמב"ם'ס תירוץ: בחירה אלס טבע האדם

סאו דער רמב"ם'ס תירוץ איז אז די קשיא הייבט זיך נישט אן, ווייל דאס איז טאקע וואס דער אייבערשטער וויל. דער אייבערשטער וויל אז אויף ארץ זאלן די מענטשן טון. לייך וואס ער זאגט.

דער רמב"ם זאגט, „דע כי התשובה היא שהכל בחפצו יתעלה נעשה”. דו זאלסט וויסן, די ענטפער איז אז אלעס ווערט טאקע געטון מיט די רצון פון דעם אייבערשטן. „אף על פי שמעשינו מסורים לנו”. אויך ברשותו. אפילו די מעשים זענען געווען אין אונזערע הענט, דאס איז דאך אליין די רצון ה'. דער אייבערשטער האט דאך איבערגעגעבן די מעשים אין אונזערע הענט. דער אייבערשטער האט געמאכט אלעס. ער האט געמאכט אז אונזערע מעשים זענען מסורים לנו.

דער משל פון אש ורוח

„כיצד? כשם שהפץ היוצר להיות האש והרוח עולים למעלה”, אזוי ווי דער אייבערשטער האט געוואלט, אזוי ווי דער אייבערשטער האט אריינגעלייגט אין דער בריאה אז די אש און די רוח זאלן ארויפגיין, און די מים והארץ זאלן אראפגיין, אזוי ווי ער האט שוין פריער געזאגט אין הלכות יסודי התורה.

ווייל גלגל האט דער אייבערשטער געמאכט אז עס זאל סובב, ווי א עיגול זאל ארומגיין אייביג אין א עיגול, חוץ פון שאר בריאת העולם, ליס קומען אן קיין שום הפסק. אזוי אויך ווען דער אייבערשטער האט געמאכט אויף אלע גרמי השמים און כוחות אויף די וועלט, האט דער אייבערשטער געמאכט א געוויסע וועג וויאזוי זיי זאלן אייביג זיין. און אויך אויף די אנדערע בריאת העולם האט ער געמאכט א מנהג אז דער לייב זאל זיין דער גרויסער טורף, און אזוי ווייטער.

דער מושג פון „טבע” — „מנהג שהפץ בו”

אין אנדערע ווערטער, דאס איז א ווארט פאר טבע. דער אייבערשטער האט געגעבן פאר יעדער זאך זיין טבע, יעדער זאך האט זיך זיין נאטור. דער רמב"ם רופט דאס אן „מנהג שהפץ בו”. יעדער זאך האט זיך זיין נאטור, און דאס איז וואס ער איז. וואס איז פאר די אש, אז עס זאל ארויפגיין. וואס איז פאר די בריאת העולם, ווי יעדער איינער לויט זיין טבע.

אזוי ווי ער האט געמאכט די טבע פון די גלגל אז עס זאל אייביג גיין אין א עיגול, אזוי האט ער געמאכט די טבע פון דעם מענטש אז ער זאל אייביג האבן זיין אייגענע כח, זיין אייגענע רשות. כח חופשי.

אזוי האט דער אייבערשטער געוואלט, „ליהות אדם רשותו בידו”, אז א מענטש זאל האבן רשות בידו, „וכל מעשיו מסורין לו”, ער זאל זיין בעל בחירה אויף זיינע מעשים. „ולא יהיה לו לא כופה ולא מושך”, ער זאל נישט האבן קיין כופה, נישט קיין צווינגער, און נישט קיין מושך, נישט איינער זאל אים מושך זיין. „אלא הוא מעצמו ובדעתו שנתן לו האל-עושה כל שאדם יכול לעשות”. נאר מיט די אייגענע רשות און די אייגענע

זייערע דרכים איז געווען א חלק פון זייער בחירה. „גם המה בחרו בדרכיהם“ און איך ענטפער דעם, איך וויל באקומען דעם עונש, ווייל דער עונש איז א חלק פון דיין שלעכטע בחירה.

דיגרעסיע: רבי יונתן אייבשיץ — „שמח בחור בילדותך“

זאגט רבי יונתן אייבשיץ ז"ל, אז שלמה, „שמח בחור בילדותך“. שלמה... וואס? שלמה האט דאך געזאגט א שווערע פסוק. שלמה אין קהלת זאגט אזוי, „שמח בחור בילדותך... והלך בדרכי לבך“.

הלכה ד' (סוף) — דער פסוק "שמח בחור בילדותך" (קהלת יא:ט) — רבינו יונה'ס פירוש

און דער חלק פון די אחריות פארוואס דו באקומסט די עונש איז ווייל דאס איז א חלק פון דיין שלעכטע בחירה.

זאגט ער רבינו יונה, און שלמה האט געזאגט א שווערע פסוק אין קהלת, ער זאגט אזוי, „שמח בחור בילדותך“, טו דייענע בחירות, „והלך בדרכי לבך“, און דע, „כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט“, זאלסט אבער וויסן אז וואטעווער דו טשוזסט גייט נאכדעם ברענגען נאך זיך די רעזולטס אין די משפט.

זאגט ער, כלומר, דע שיש בידך כח לעשות, זאלסט וויסן אז דו קענסט עס טון, און ס'איז „והלך בדרכי לבך“, ס'איז זאכן וואס דו ביסט בוחר געווען, און זאלסט נאר וויסן אז די משפט וואס גייט קומען מיט דעם איז א רעזולטס פון דעם, וואס איז דארט א תולדה פון דעם.

„שמח בחור“ — נישט א מצוה נאר א קביעה

אפשר מיינט ער צו זאגן, „שמח בחור“, ער מיינט נישט א מצוה פון שלמה, ס'איז א שווערע קשיא, די גמרא פרעגט די קשיא, וואס הייסט „שמח“? א בחור דארף זיך אויך, מ'האט געלערנט „זכור את בוראך בימי בחורותיך“, ער שטייט אויך אין שלמה.

מיינט ער צו זאגן, דו קענסט זיין „שמח בחור“, אין אנדערע ווערטער, זעסט אז דו קענסט, „שמח בחור“, א בחור הייסט אז ער האט שוין בחירה, יא, ער קען אסאך זאכן, ווייל א מענטש אין עלטער איז שוין סטאק, ער האט שוין געמאכט אסאך בחירות פארדעם, ער קען זיך נישט אלעמאל טוישן.

זעסט אז דו קענסט, ממילא זאלסטו וויסן אז ס'נעמט נישט אראפ די משפט, די משפט איז לויט וואס דו טוסט. סאו, דו מיינסט אז דו ביסט א בחור, דו מוזט זיין אזוי? דו מוזט נישט זיין אזוי, דו קענסט זיין אזוי, דו קענסט זיין שמח, דו קענסט גיין בדרכי לבך, מאך זיכער צו גיין אין די ריכטיגע דרכי לבך, דיין לבך זאל זיין אויף א גוטע לעוועל צו טון די ריכטיגע זאך.

הלכה ה' — ידיעת השם און בחירה הפשית

די קשיא: ידיעה קודמת און בחירה הפשית

יעצט איז שווער נאך א קשיא, מ'האט געפרעגט איין קשיא, יעצט איז א בעיסיק זאך, די ערשטע זאך איז אפילו, וויאזוי איז געשטאנען? „ואל תתמה ותאמר“, איין שאלה וואס מענטשן קענען פרעגן איז, „הרשות אדם נתונה לו“, וואס הייסט, דער אייבערשטער איז נישט קיין בעל הבית? ס'איז נישט קיין סתירה מיט דעם, ווייל יעדע זאך האט דאך זיין טבע.

יעצט איז דא אפילו א בעסערע קשיא, דאס הייסט, יענע קשיא האט נישט פארענטפערט צו די קשיא, ס'איז דא נאך א טיפערע קשיא. לאמיר זען וואס ער שטייט, „שמא תאמר“, א מענטש וועט פרעגן אזוי, „והלא הקב"ה יודע כל מה שיהיה קודם שיהיה“, דער אייבערשטער ווייסט אלעס נאך פאר ס'געשעט, ער ווייסט אלעס וואס גייט זיין. ער ווייסט, ער ווייסט, ער ווייסט. ער ווייסט. אויב אזוי, זאל ער... אויב ער ווייסט אויב אזוי...

דער פראבלעם איז נישט נאר "דער אייבערשטער ווייסט" — דער פראבלעם איז "ס'איז שוין דא א ידיעה"

אדער א' אדער ב'. ווען דער אייבערשטער ווייסט כל הדברים, און נישט נאר דעם, ס'איז נישט געשטאנען דארט, אבער מיר שטעלן זיך פאר אז דער אייבערשטער ווייסט שוין פאר ס'איז געשען די עבירה. פארוואס זאלסטו

אבער דער רמב"ם האלט נישט אזוי. דער רמב"ם האלט אז ס'איז דא א טבע, און דער אייבערשטער האט געמאכט די טבע. דער אייבערשטער וויל נישט אז ער זאל מאכן די זאך דירעקט, דער אייבערשטער וויל אז די טבע זאל עס מאכן. פונקט אזוי ווי דער אייבערשטער וויל נישט אז מענטשן זאלן מאכן דירעקט, ער וויל מענטשן זאלן האבן זייער בחירה.

אויב אזוי, וואס הייסט אז א מענטש גייט קעגן דעם אייבערשטן? דער אייבערשטער וויל אז מענטשן זאלן קענען טון וואס זיי ווילן.

שכר ועונש אלס חלק פון דער טבע

לפיכך, יעצט פארשטייען מיר אין וואס ער גייט, פארוואס איז דא מקום לשכר ועונש. לפיכך נותנים לו לפי מעשיו, אם עשה טובה מטיבין לו, ואם עשה רעה מריעין לו.

ווייל ס'קען זיין אז ער מיינט דאס צו זאגן, אז דאס איז אויך א חלק פון די טבע. און די טבע איז אז ער גיבט פאר די מענטשן די בחירה, און די פועל יוצא פון דעם איז שוין אויך אז ער גייט באקומען גוטס אויף די בחינה וואס ער איז געווען גוט.

דיסקוסיע: שכר ועונש אלס טבע — א חידוש אין דעם, „לפיכך“

אה, זאגסטו זייער אינטערעסאנט איז דאך, ווייל איך האב דא א פשוט'ע קשיא. דער רמב"ן האט דאך דאס שוין געזאגט איינמאל, אין פרשת בחוקותי האט ער שוין געזאגט אז וועגן דעם איז דא שכר ועונש. פלוצלינג האט ער געפרעגט א קשיא רשות, נאכאמאל דערמאנט ער די נושא פון שכר ועונש. ס'איז עפעס א כפילות, ס'שטייט דאך צוויי מאל.

זאגסטו אז דער סוד איז, דער רמב"ן מיינט צו זאגן אז די טבע אינקלודט אויך די טבע פון שכר ועונש. ס'איז פשוט אז ס'איז דא א טבע אז א מענטש האט א רשות בידו לעשות, פארט פון די רשות איז, וואס טייטש „מידכם היתה זאת לכם“? פשט, אייערע מעשים זענען גורם די... דער בוחר איז בוחר אין מעשה רע און אין גמול רע.

ניין, גוט. כאילו דער גמול איז אויך נישט דער אייבערשטער דירעקט, ס'איז אויך א פארט פון די טבע. נישט אזוי ווי דער רמב"ם וואס זאגט אז שכר ועונש איז א נס, למשל. דא איז זייער קלאר אז שכר ועונש איז די פירוש, ס'איז פארט פון... נישט אנדערע ווערטער פירוש, אבער מען קען זאגן די פירוש איז, ס'איז פיר צו מאכן שכר ועונש.

ס'איז נישט קיין פיר. אז ווען א מענטש וואלט געווען מוכרח וואלט נישט געווען קיין פיר צו געבן שכר ועונש. קען מען נישט זאגן אז ס'איז פיר ווייל ס'איז דא בחירה. דא וואס דו לייגסט צו איז אז ס'איז מינימום מער פון דעם. אז נישט נאר ס'איז פיר, נאר ס'קומט בכלל ארויס פון דעם.

ווייל די גלגל סובב והולך, געשעט זיך נאך א באנטש זאכן וואס ווערן נמשך פון דעם. אבער דאס איז אלץ א חלק פון די טבע פון גלגל סובב והולך. און די טבע פון דעם אז מענטשן קענען בוחר זיין ברענגט מיט זיך איינע פון די זאכן אז די טובה ברענגט טובה און די רעה ברענגט רעה.

דער לשון „מטיבין לו / מריעין לו“ — טבע, נישט דירעקטע השגחה

און די לשון דא איז „טובה מטיבה לו, רעה מריעה לו“. ס'איז אלץ א חלק פון דעם פסוק. און „טובה מטיבה לו“ קען מען זאגן טייטש, די נעטישער איז מטיבה לו, נישט נאר דער אייבערשטער איז מטיבה לו. די אלע כולן, איך שהיא געבויט אין נעטישער, אזוי אז די טובה איז מטיבה לו און די רעה איז מריעה לו.

די פסוקים פון ישעיהו — „מידכם היתה זאת לכם“ און „גם המה בחרו בדרכיהם“

אזוי ווי ס'שטייט אין פסוק, **ישעיהו הנביא אומר, „ומידיכם היתה זאת לכם“**. די עונש וואס איז געשען צו ענק איז געשען פון ענקערע הענט. אה, די פראבלעם איז פארוואס שטייט דארט „לכם“. אה, די פראבלעם איז פארוואס שטייט דארט „לכם“. מכל מקום, דא האב איך פארשטאנען.

און אויך דער פסוק, „גם המה בחרו בדרכיהם“. מענטשן האבן בוחר געווען אין זייערע דרכים, און וואטעווער די רעזולטאט איז געשען פון

איך דארף זאגן א וויכטיגע הערה וואס דער עולם כאפט נישט, וואס איז די נושא פון די עומק? מענטשן מיינען אז דער רמב"ם האט געזאגט אז ס'איז דא א סתירה, לכאורה. דער רמב"ם זאגט נישט אז ס'איז דא א סתירה, ער פרעגט א קשיא, ווי אזוי קען דער אייבערשטער וויסן? אבער מענטשן מיינען אז ס'איז דא א סתירה, און ממילא איז עס אזוי טיף אז ס'קען זיין א סתירה. די עומק איז אז ס'איז דא א סתירה, און מיר אייבערשטער מוז מען זאגן.

אבער די אמת איז, וואס דער רמב"ם זאגט וואס איז עמוק, איז ידיעת השם. ווי אזוי דער אייבערשטער ווייסט, די ידיעת השם איז א פלא. ער פארשטייט זיך אז די ידיעת השם, דער אייבערשטער איז זייער א טיפע זאך. כמה עיקרים גדולים, מ'דארף פארשטיין בכלל וואס מיינט אייבערשטער, וואס מיינט ידיעה. ווי אלעס איז מבוואר במקום אחר. ר' נתן האט גערעדט וועגן דעם אביסל, אבער אויך בקיצור גמור.

סאו פארשטייט זיך, אין אנדערע ווערטער, די עומק איז פארשטיין דעם אייבערשטן. אין אנדערע ווערטער, דער רמב"ם זאגט, דו ווילסט פארשטיין ווי אזוי דער אייבערשטער ווייסט? און די ידיעת השם, דו ווילסט דער אייבערשטער ווייסט, פארשטייט זיך אז ס'איז א טיפע גאנג. סאו ווען דו טראכטט וועגן די ידיעה פון די אייבערשטער אויף א קליינע פארנעם, איז טאקע דא א מקום פאר די קשיא. אבער איינמאל מ'פארשטייט די עומק הדבר פון די ידיעת השם, איז די קשיא פאלט אוועק. און דאס גייט ער מסביר זיין אויף א שפיץ גאפל וויאזוי דאס פאלט אוועק. אבער ער זאגט אז דו זאלסט נישט מיינען אז דו פארשטייסט עס אינגאנצן.

דער יסוד: "הוא ודעתו אחד" — דער אייבערשטער'ס ידיעה איז נישט ווי אונזער ידיעה

זאגט ער אזוי: **כבר ביארנו בפרק י"א מהלכות יסודי התורה**, אז דאס וואס מ'זאגט אז דער אייבערשטער ווייסט אלעס, מיינט נישט צו זאגן אזוי ווי מ'זאגט אויף א מענטש אז ער ווייסט אלעס. **שהקב"ה אינו יודע בידיעה שהיא חוץ ממנו**, ווען א מענטש ווייסט איז די ידיעה עפעס וואס איז אינדרויסן פון אים. ער איז נישט געבוירן געווארן מיט די ידיעה, ער איז קונה געווען עפעס א דעת, ער האט עפעס א דעת און ער האט עס משיג געווען. **כבני אדם שהם ודעתם שנים**, זיי און זייער דעת זענען שנים. פארשטייט זיך, ער האט נישט געהאט די דעת, און נאכדעם האט ער באקומען די דעת.

אבער דער אייבערשטער'ס דעת איז נישט דעם מין דעת, אלא הוא יתברך שמו ודעתו אחד, דער אייבערשטער און זיין דעת איז אחד. ס'איז נישט פשוט אז דער אייבערשטער איז געווארן קלוגער, ער האט באקומען מער דעת. סאו דער אייבערשטער ודעתו אחד.

זאגט ער, **ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בוריו**, א מענטש מיט זיין קליינע דעת קען נישט משיג זיין די דעת וואס דער אייבערשטער האט.

דער פסוק "כי לא יראני האדם וחי" — מ'קען נישט פארשטיין מהות הבורא אין יסודי התורה איז געשטאנען אז א מענטש קען נישט פארשטיין וואס איז א חומר, לא כל שכן, ווי ס'איז געשטאנען דארט. א מענטש איז צוזאמגעשטעלט פון א גוף ונפש, דאס קען ער נישט פארשטיין. דאס איז געשטאנען אין יסודי התורה פרק ב'. איך וויל נאר מדייק זיין אין די לשון וואס איז געשטאנען דארט. ער האט אויך דארט געזאגט די זעלבע זאך, אין כח בפה לאמרו ולא בלב האדם להכירו על בוריו, א מענטש קען עס נישט פארשטיין על בוריו.

האבן מיר געלערנט דעמאלטס, וויבאלד דער אייבערשטער ווייסט דאך זיין ידיעה אנדערש ווי אונזער ידיעה, ער ווייסט אונז אויף א בעסערע וועג ווי אונז קענען וויסן דאס אז ער ווייסט אונז.

וכשם שאין כח באדם להשיג ולמצוא אמיתת הבורא, אזוי ווי א מענטש האט נישט די כח צו משיג זיין און צו כאפן די מהות הבורא, וואס דער אייבערשטער איז, **שנאמר "כי לא יראני האדם וחי"**, א מענטש קען נישט

נאר וויסן וואס ס'שטייט אין די יסודי התורה? נישט קלאר. ער זעט אז דער אייבערשטער ווייסט פאר די עבירה.

אקעי, על כל פנים, דער רמב"ם זאגט אזא זאך... ווייל ער שטייט שוין ווי אפאר, ממילא איז נישט קיין פאר דעם און נאך דעם. אקעי, אקעי. און וואו איז געשטאנען אז דער אייבערשטער איז יודע את כל המעשים? אין פרק ב'? יא. דער אייבערשטער איז יודע את הכל, הוא היודע עצמו הוא היודע. אבער דער רמב"ם לייגט דא צו אז ער איז יודע קודם שיהיה. ממילא קומען מיר אן צו די צוויי צדדים.

די קשיא איז א קשיא מפורסמת. אדער ווייסט ער אז דו גייסט זיין א צדיק אדער א רשע, אדער ווייסט ער נישט, רייט? פרעגט ער, **אם ידע, אויב דער אייבערשטער ווייסט אז דער מענטש גייט זיין א צדיק, אי אפשר שלא יהיה צדיק**. וויאזוי קענסטו נאכדעם גיין קעגן די ידיעה, ווייל דער אייבערשטער ווייסט שוין?

נישט אי אפשר ער גייט קעגן די ידיעה, ווייל דעמאלטס ווייסט ער נישט. דער אייבערשטער ווייסט, דער פראבלעם איז אז ס'איז שוין דא א ידיעה. דער פראבלעם איז נישט נאר אז דער אייבערשטער איז א יודע, דער פראבלעם איז אז ס'איז שוין דא א ידיעה. דער אייבערשטער איז סך הכל דער וואס ווייסט אלעס.

מ'קען בדרך אגב פרעגן די זעלבע קשיא אן דער אייבערשטער, אבער דעמאלטס וואלט נישט געווען שווער, ווייל דעמאלטס וואלט ער געזאגט אז מ'ווייסט נישט, ווייל די טבע איז אז מ'קען נישט וויסן. דער אייבערשטער איז לכאורה יוצא מן הכלל פון די טבע. דער אייבערשטער לכאורה מוז מען זאגן אז ער ווייסט יא אלעס פאר ס'גייט געשען. אויב אזוי, וועסטו זאגן אדער דו ווייסט נישט, דער אייבערשטער ווייסט נישט עפעס, אדער דער אייבערשטער ווייסט, קען איך נאכדעם גיין קעגן דעם אייבערשטן?

און דער רמב"ם, **אם תאמר שידע שיהיה צדיק ואפשר שיהיה רשע, הרי ידע**. דאס איז נישט געווען וויסן. דער אייבערשטער האט געוואוסט אז ער וועט זיין א צדיק, און למעשה איז ער געווארן א רשע. די פשוט איז אז דער אייבערשטער'ס ידיעה איז נישט געווען קיין ידיעה. ער האט געמיינט אזוי.

די שאלה איז, ווי אזוי ארבעט די ידיעה פון די אייבערשטער? מיר האלטן אז א מענטש קען אייביג בוחר זיין. ווי אזוי שטימט דאס מיט די ידיעה פון די אייבערשטער אז ער ווייסט אלעס מקודם?

דער רמב"ם'ס ענטפער — "ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים"

דער רמב"ם פרעגט א קשיא אויף די אייבערשטער, אז ווי אזוי קען דער אייבערשטער וויסן א זאך וואס איז בידי אדם? און למעשה, אויב מ'וועט זאגן אז ער ווייסט נישט, איז דאך דאס א חסרון, אז מ'זאל זאגן אז דער אייבערשטער ווייסט נישט עפעס. איז מוז מען זאגן לכאורה אז דער אייבערשטער ווייסט יא. ער ברענגט נישט קיין ראיה, ער זאגט ס'קען נישט זיין. און פארשטייט זיך, די צווייטע צד פון די קשיא איז, אויב דער אייבערשטער ווייסט יא, איז דאך דאס א סתירה, ווייל דאן האבן מענטשן נישט קיין בחירה.

זאגט דער רמב"ם אזוי: **"דע שאתה צריך לדעת, יא, דער אייבערשטער ווייסט, און דו זאלסט אויך וויסן, יא, וויסן זאלסטו... דא איז דא איבערגעהיפט דא. ניין, דא, זאלסטו וויסן... די אש האט פארשטייט שוין די איי? וואס שטייט דא? איך האב נאך דא די... אה, זיי זענען געלאפן דא. אקעי, וויסן זאלסטו, דע שאתה צריך לדעת שתשובת שאלה זו, ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, ס'איז לענגער פון די סייז פון די וועלט און ברייטער ווי דער ים. ס'איז זייער טיף, ס'איז אן עמוק'דיגע זאך. וכמה עיקרים גדולים והרים רמים תלויים בה, סאך גרויסע עיקרים און גרויסע בערג תלויים בה, זענען תלוי אין די ענטפער צו די שאלה. ואיני נכנס בדבר זה, און איך גיי נישט אריינגיין אין די גאנצע זאך, אבל אומר לך מעט, אבער איך גיי דיר זאגן אביסל, וצריך אתה להבין בדברים שאומר, און דו דארפט אביסל פארשטיין די זאכן וואס איך גיי דיר יעצט זאגן.**

וויכטיגע הערה: וואס איז דער "עומק" — נישט א סתירה, נאר ידיעת השם

וועט איינער זאגן, נאר דער רמב"ם זאגט, ער האט געהערט, ער גלייבט אין די תורה, דער פריער זאגט אז עס שטייט די תורה, ס'מכרח, ער וויל דעך טון.

אבער דער אייבערשטער דער חדר תורה געווענער אויך דער אייבערשטער ווייסט.

זאג דער רמב"ם, אז דער דער אייבערשטער האט דעת, אז דער ווערט דער אייבערשטער האט דעת.

אזוי ווי ס'שטייט אין דברי חכמה, ס'שטייט דארט אין חובת הלבבות, "הדעת", ער ברענגט דארט פונקט פארקערט, ס'שטייט דארט אז דער אייבערשטער ווייסט אלעס.

זאגט דער רמב"ם, ניין, דאס אז דער אייבערשטער האט דעת, דאס אז א מענטש האט רשות, איז נישט נאר פון א קבלת הדעת אליין. דער רמב"ם האט פריער געזאגט אז מען ווייסט עס ווייל די תורה און די נביאים זאגן שך ועונש, אבער נישט נאר וועגן דעם, נאר דער דבר איז אז א מענטש האט רשות בידו, **אלא בראיות ברורות מדברי חכמה**. מען קען עס אויך פארשטיין מיט דברי חכמה.

סאו וואס ער מיינט צו זאגן איז, לכאורה וועט א מענטש זאגן, איך האב דאך א פסוק פארקערט, עס שטייט אז דער אייבערשטער ווייסט אלעס וואס איך טו, איך גלייב אין יענעם פסוק, דער אייבערשטער איז אן אלמייטיגער. וואס מען ווייסט קלאר, מדברי החכמה, שטייט דא, עס איז פשוט, און לכאורה יענע חכמה איז נישט עין כח אדם להשיגה, יעדער איינער קען זען אז א מענטש איז א זאך, א טבע, וואס האט רשות.

דאס דארפסטו וויסן קלאר. איינס, גלייב מיר אז דער אייבערשטער איז אמת, אבער דאס איז שוין טיפע זאכן, דו וועסט פארשטיין ווען דער אייבערשטער וועט דיר פארשטיין.

„וזהו עיקר שכל דברי הנביאים תלוי בו“ — דער אייבערשטער אליין זאגט דאס

סאו דאס זעט מען זייער, דער רמב"ם זאגט אריין ביידע זאכן, אז מען איז **דן אדם על כל מעשיו לפי מעשיו**, מען איז דן א מענטש אויף זיינע אלע מעשים לויט וויאזוי ער האט עס געטון, **אם טוב ואם רע**, אז א מענטש איז אחראי אויף זיינע מעשים, **וזהו עיקר שכל דברי הנביאים תלוי בו**. דאס איז דער עיקר וואס אלע דברי הנביאים, אלע דברי התורה און די נביאים, אפשר די נביאים מיינט ער צו זאגן, אז די נביאים קומען דאך פון דער אייבערשטער, ידיעת השם, דער אייבערשטער אליין זאגט דאס, נישט נאר... ס'איז אויך, מיר האבן געהאלטן אז מיר ווייסן עס, אבער דער אייבערשטער אליין זאגט דאס.

ממילא, זאג נישט אז דו ביסט נישט קיין גרעסערער מאמין אין דער אייבערשטער ווי דער נביא. אז דער נביא זאגט אז מען איז דן א מענטש לפי מעשיו, זאג נישט "איך טראכט אז דער אייבערשטער האט ידיעה". פארקערט, כל דברי הנביאים זענען תלוי צו וויסן אז א מענטש האט רשות נתונה לו.

זען דעם אייבערשטער. זען דעם אייבערשטער קען דאך נישט מיינען זען דעם אייבערשטער בגוף, ווייל דער אייבערשטער האט דאך נישט קיין גוף. נאר וואס מיינט מען קען נישט זען דעם אייבערשטער? אן כח באדם צו פארשטיין מהות הבורא וואס ער איז, און אויב זיין דעת איז די זעלבע זאך און א חלק, און דער זאגט עס איז ער יא, איז וועלן אינזאגן צו פארשטיין מיר נישט די אייבערשטער, זאגט מען אינזאגן צו פארשטיין מיר נישט די דעת, **כך אין כח באדם להשיג ולמצוא דעתו של בורא**.

דער פסוק "כי לא מחשבותי מחשבותיכם" (ישעיה נה:ח)

אזוי ווי דער בעזר וועט געזאגט דער יושט הנביאים, און דאס וועט דער נביאים זאגט **"כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי"**. מיינ ידיעה איז נישט די זעלבע מיינ ידיעה ווי א מענטש'ס ידיעה, זאגט ער, וקוון שאין בנו כח, ליידא ה' יאך ידאה קל הבריאים אסיים, אונז האבן נישט די כח די מעגליכקייט צו פארשטיין וויאזוי דער אייבערשטער ווייסט וואס מיינט דער ידיעה פון ער...

דער מפתח-חידוש: דו ווייסט גארנישט וואס דו מיינסט ווען דו זאגסט "דער אייבערשטער ווייסט"

און אנדערע ווערט, זאגט דער רמב"ם אזוי, דו האסט א קשיא, און דער חורב ווילסטו מסכים זיין פון דעם התכנה, דו פארשטייסט נישט וויאזוי קען זיין אז דער אייבערשטער ווייסט, און ווילסטו דאס זאגן, אויב אזוי מוז זיין אז מענטשן האבן נישט קיין רשות? זאג דער אבן קיין מער, וואס מיינט דיר כלל אז דער אייבערשטער ווייסט, דו ווייסט אז דער אייבערשטער ווייסט, זיין ידיעה איז דאך א חלק פון אים, דו האסט נישט קיין אייניג וואס דו רעדסט, ווען דו זאגסט דער אייבערשטער ווייסט דו ווייסט נישט קיין מושג וואס דו זאגסט.

סאו לאז אפ, לאז אפ די נושא פון ידיעת השם, איז עובדה וואס דער אייבערשטער, איך ווייס אז ער ווייסט, אבער די וועג וואס ער ווייסט, וואס ער טייטשט בכלל אויף דער אייבערשטער ידיעה, איז די זעלבע טייטש וואס עס מיינט זיין דער אייבערשטער, דו ווייסט נישט כלל וואס דו מיינסט דאס פארקענסט אפלאזן מער שאלה, עס ווערט גרעסער עס אפשר זיין א מלאך איך ווייס נישט משה רבינו יעצט פארשטיין וואס ס'מיינט, אבער לאז אפ דארף ידיעת השם ווייל דער ידיעת השם קומט נישט דא אריין דו פארשטייסט עס נישט.

וואס דארפסטו יא וויסן — בחירה איז א ודאי

אבער וואס דארפסטו יא וויסן?

אה, ווייל נודע ולא ספק, שמעשה האדם ביד האדם, ואין הקדוש ברוך הוא מושכו, ולא גוזר עליו לעשות כך, ולא שלא לעשות כך.

און נאכאמאל מיט חזק דעי זאך אז בחירה איז זייער וויכטיג א מענטש זאלן פארשטיין אז דא איז בחירה, און דעי זאך, דעי קאמפליקישן פון ידיעת השם וואס וויסן אז דער אייבערשטער האט א טאקע דעת, אבער נישט דעי דעת וואס זאלסט פארשטאנען מיט אזא פשוט'ע וועג און דער זאל זיין א סתירה צו בחירה.

הערה: חובת הלבבות